

Vilniaus universiteto
Filosofijos fakulteto
Taikomosios ir teorinės kriminologijos magistro studijų programa

Rasita Adomaitytė

Magistro darbas

**Stereotipų poveikis kaltės priskyrimui nusikaltimų žmogaus
seksualinio apsisprendimo laisvei atvejais**

Darbo vadovas : Docentas dr. Algimantas Čepas

Vilnius
2024m.

Turinys

Santrauka	3
Summary.....	4
Įvadas.....	5
1. Teorinė analizė	9
2. Masinių medijų turinio analizė	15
2.1. Metodologija.....	15
2.2. Turinio analizė	17
3. Nuosprendžių baudžiamosiose bylose analizė	21
3.1. Metodologija.....	21
3.2. Nuosprendžių analizė	22
4. Kokybinis, pusiau struktūruotas, vinjetėmis paremtas interviu.....	28
4.1. Metodologija.....	28
4.2. Interviu analizė	32
5. Diskusija	38
Išvados	44
Literatūros sąrašas	45

Santrauka

Nusikaltimai žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei yra itin jautri tema. Šie nusikaltimai vertinami kaip vieni sunkiausių ir kartu tai veikos kurias lydi bene daugiausiai stereotipais paremtų įsitikinimų. Nors neigiamos stereotipų sąsajos su seksualinio pobūdžio nusikaltimų vertinimu jau seniai yra analizuojamos užsienio mokslinėje literatūroje, visgi šių idėjų reikšmingumas Lietuvos kontekste yra mažai analizuojamas. Šiame darbe pasitelkiamo trys, tarpusavyje glaudžiai susiję konceptai – socialinės vaizduotės, idealios aukos bei tikrojo išžaginimo. Remiantis šiomis idėjomis siekiama išanalizuoti masinių medijų perteikiamą seksualinio pobūdžio nusikaltimų naratyvą, jam konteksto suteikiant nuosprendžių baudžiamosiose bylose analizės duomenimis. Taip įvertinant medijose vyraujančius stereotipus formuojančius visuomenės suvokimą apie nusikaltimus asmens seksualinio apsisprendimo laisvei. Analizės metu išryškėja stereotipai naudojami kuriant vinjetes pusiau struktūruotam, kokybiniam, interviu. Kurio pagrindinis tikslas yra išanalizuoti stereotipų sąsajas su kaltės priskyrimu nusikaltimų asmens seksualinio apsisprendimo laisvei atvejais. Tyrimo išvados rodo, jog masinių medijų konstruojamas seksualinio pobūdžio nusikaltimų naratyvas atkartoja teorinėje dalyje aptartas koncepcijas. Taip pat, kad stereotipais paremtas situacijos vertinimas ne tik yra įsisavinamas, tačiau ir yra reikšmingas priskiriant atsakomybę už nusikaltimus žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei.

Summary

Crimes against a person's freedom of sexual self-determination are a particularly sensitive issue. These crimes are considered some of the most serious crimes and are also those that are perhaps accompanied by the most stereotypical perceptions. Although the negative association of stereotypes with the evaluation of crimes of a sexual nature has long been analysed in research literature worldwide, the significance of these ideas in the Lithuanian context is still largely unexplored. Three closely related concepts are used in this paper - social imagination, ideal victim and real rape. Based on these ideas, the aim is to analyse the narrative of sexual offences as conveyed by mass media, giving it a context by analysing verdicts in criminal cases. In this way, the stereotypes prevalent in the mass media that shape public perception of crimes against a person's freedom of sexual self-determination are assessed. Stereotypes that are identified throughout this research are used in the creation of vignettes for semi-structured, qualitative interviews. The main aim of which is to analyse the relationship between stereotypes and the attribution of blame in cases of crimes against a person's sexual self-determination. The findings show that the narrative of sexual crimes constructed by the mass media echoes the concepts discussed in the theoretical section. Furthermore, the perception influenced by stereotypes not only perpetuate these biases but also significantly impact the assignment of responsibility for crimes against a person's sexual self-determination.

Ivadas

Stereotipai yra kasdienio gyvenimo dalis. Bruožų grupavimas padeda identifikuoti daiktus, pavyzdžiui, stolas ar kėdė, neapkraunant individo smegenų bereikalingomis dvejonėmis. Pasak Kembridžo žodyno stereotipas tai: „idėja, kuri naudojama apibūdinti tam tikro tipo asmenį ar daiktą, arba asmenį ar daiktą, kuris, kaip manoma, reprezentuoja tokią idėją“ (Cambridge dictionary 2024). Ir iš pirmo žvilgsnio tai nėra problematiška ar kenksminga. Visgi, neigiama stereotipų pusė atsiskleidžia kuomet pradedame juos taikyti žmonėms. Kai atsitraukiama nuo populiacijos suvokimo kaip individų grupės ir renkama generalizuoti juos remiantis kelių bruožų arba jų nebuvimo pagalba. Tuomet išryškėja tokios mąstysenos ydos. Nepriklausomai, ar taikomi stereotipai yra neigiami, ar teigiami, jie menkina asmens identitetą, neigiamai paveikia individo savęs suvokimą bei gali turėti įtakos tam, kaip jis yra vertinamas visuomenės (Fraser, Nejadgholi, ir Kiritchenko 2021). Be abejo, svarbu suvokti, jog, nors mąstymas paremtas stereotipais gali būti itin žalingas, tačiau dar didesnę pavojų kelią jų išsiskverbimas į baudžiamąją justiciją. Visgi, teisingumo įgyvendinimas nors ir yra labai žmogiškas procesas, tačiau negali būti paveiktas asmeninių nusistatymų bei požiūrių. Šiame darbe siekiama į stereotipizavimo problematiką pažvelgti per nusikaltimų žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei prizmę. Fokusuojantis į idealios aukos ir stereotipinio kaltinamojo idėjas bei socialinės vaizduotės konceptą, apžvelgiami visuomenėje nusistovėję įsitikinimai, susiję su seksualinio pobūdžio nusikaltimais. Juos kontekstualizuojant nuosprendžių baudžiamosiose bylose analizės duomenimis, siekiama atsižvelgti į galimą stereotipų poveikį kaltės priskyrimui nusikaltimų žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei kontekste.

Ši tema, be abejo, nėra nauja – visuomenėje ji aktuali jau daugelį metų. Stereotipų sąsajų su seksualinio pobūdžio nusikaltimų vertinimu ir kaltės paskirstymu analizavimo pradmenys pastebimi 1986 m. Nils Christie idealios aukos koncepcijoje. Nors šis aukos suvokimas tuo metu nebuvo tiesiogiai siejamas su seksualinio pobūdžio nusikaltimų aukomis, jau buvo galima išžvelgti tokios tematikos užuomazgas. Užsienio literatūroje tema apie kaltės priskyrimą seksualinio pobūdžio nusikaltimų atvejais nagrinėjama įvairiais rakursais. Stuart, McKimmie ir Masser straipsnyje „Rape Perpetrators on Trial: The Effect of Sexual Assault–Related Schemas on Attributions of Blame“ (2016) analizuojama, kaip stereotipai veikia kaltės priskyrimą seksualinių nusikaltimų kontekste. Alderden ir Long straipsnyje „Sexual Assault Victim Participation in Police Investigations and Prosecution“ (2016) tyrinėjama, kodėl aukos dažnai nedalyvauja baudžiamajame procese ir kaip stereotipai veikia jų sprendimus. Hansen et al. straipsnyje „Are Rape Cases Closed because of Rape Stereotypes? Results from a Danish Police District“ (2019) nagrinėjama, kaip policijos stereotipai daro įtaką sprendimui pradėti baudžiamąjį procesą priėmimui. Jackson et al. straipsnyje „Secondary Victimization of Sexual Minority Men Following Disclosure of Sexual Assault“ (2017) aptariama

antrinė viktimizacija, kai aukos patiria papildomą žalą dėl visuomenės ir teisėsaugos stereotipų. Audrey S. Yap straipsnyje „Credibility Excess and the Social Imaginary in Cases of Sexual Assault“ (2017) analizuojami socialiniai stereotipai, kurie trukdo teisingumo įgyvendinimui. Camas Ussery straipsnyje „The Myth of the 'Ideal Victim': Combatting Misconceptions of Expected Demeanour in Sexual Assault Survivors“ (2022) nagrinėjama, kaip aukų elgesio ir emocinės būsenos nesuderinamumas su stereotipais paveikia jų patikimumo vertinimą. Galiausiai, Oshin Gupta straipsnyje „Tarun Tejpal Acquittal: Trivializing Women Dignity“ (2021) analizuojama, kaip stereotipai apie "idealią auką" lemia neteisingus teismo sprendimus. Šie straipsniai parodo, kaip stereotipai veikia ne tik visuomenės požiūrį, bet ir teisingumo įgyvendinimą, formuodami klaidingą nusikaltimų suvokimą apie tokio pobūdžio nusikaltimus. Visgi Lietuvoje seksualinės prievartos ir stereotipų sąsajos nagrinėtos mažiau. Du pagrindiniai šaltiniai yra L. Skučo 1999 m. straipsnis „Young People and Rape Myths. In: Violence against Women in Lithuania“ ir D. Brandzevičienės bei R. Erentaitės 2003 m. darbas „Seksualinės prievartos aukų stigmatizacijos tendencijos“. Skučas analizuoja jaunimo požiūrį į išžaginimą ir stereotipų paplitimą visuomenėje, siekdamas išryškinti informavimo kampanijų poreikį (Skučas, 1999). Brandzevičienė ir Erentaitė nagrinėja vyresnių, darbingo amžiaus žmonių požiūrį į seksualinę prievartą ir stereotipų poveikį jų vertinimams (Brandzevičienė, Erentaitė, 2003). Nors abu šie šaltiniai suteikia įdomių idėjų apie situacija Lietuvoje, visgi jie yra ganėtinai seni ir akcentuoja tik stereotipinio požiūrio į seksualinių nusikaltimų aukas egzistenciją. Tad platesnis šios temos nagrinėjimas atsižvelgiant į galimas stereotipų sąsajas su situacijos vertinimu bei kaltės priskyrimu būtų itin naudingas.

Įvertinus tai, jog nusikaltimai bei baudžiamieji nusižengimai asmens seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui yra itin plati tema ir gali būti interpretuojama įvairiai, šį darbą pasirinkta apriboti siekiant konkretumo bei tinkamo rezultatų suvokimo. Tad darbe bus atliekama taškinė analizė vietoj bendrosios viso lauko analizės. Taip pat, darbe pasirinkta koncentruotis į nusikaltimus atliktus prieš pilnamečius asmenis, dėl skirtingų stereotipų bei požiūrio į nusikaltimus prieš nepilnamečius bei mažamečius individus (Socia ir Rydberg, 2019), siekiant išlaikyti konkretų kryptingumą, bei suteikti pilną dėmesį atrinktiems probleminiams aspektams.

Pagrindinė darbo tezė: Masinių medijų konstruojamas naratyvas apie seksualinio pobūdžio nusikaltimus turi įtakos individų vertinimui ir kaltės priskyrimui.

Tyrimo objektas: Visuomenėje vyraujančių stereotipų sąsajos su situacijos suvokimu bei sprendimų priėmimu seksualinio pobūdžio nusikaltimų kontekste.

Tyrimo tikslas:

1. Atskleisti galimą stereotipų, susijusių su nusikaltimais žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei, reikšmingumą kaltės priskyrimui.

Tyrimo uždaviniai:

1. Aptarti socialinės vaizduotės, idealios aukos bei kaltininko konceptus nusikaltimų žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei kontekste;
2. Išanalizuoti masinių medijų konstruojamą naratyvą seksualinio pobūdžio nusikaltimų atžvilgiu;
3. Išanalizuoti nuosprendžių baudžiamosiose bylose perteikiamą nusikaltimų žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei portretą;
4. Atlikti bei išanalizuoti vinjetėmis paremtą interviu, remiantis pirminės šaltinių analizės duomenų suformuotomis gairėmis.

Tyrimo metodai:

Šiame darbe taikomas *loginis – analitinis* metodas (rašant apibendrinimus ir išvadas), atliekant šį tyrimą, pasirinkta naudoti metodų trianguliaciją – duomenų rinkimui pasirenkant kelis metodus, kad būtų padidintas tyrimo išvadų pagrįstumas ir patikimumas, taikyta *sisteminė masinių medijų turinio analizė* naudojant „MAXQDA2022“ programą (analizuojami masinių medijų šaltiniai), *statistinis* (apžvelgta 2017 m. – 2023 m. nuosprendžių baudžiamosiose bylose analizė, naudojant ankstesniems darbams sukauptus duomenis (2017 m. – 2019 m. kursiniam darbui rinkti duomenys, 2019 m. – 2020 m. bakalauro darbui rinkti duomenys) ir juos papildant 2020 m. – 2023 m. duomenimis), atliktas *kokybinis, pusiau struktūruotas, vinjetėmis paremtas interviu*.

Sąvokos:

- 1) *Nusikaltimai asmens seksualinio apsisprendimo laisvei* – baudžiamosios teisės pažeidimai, nukreipti prieš seksualinio apsisprendimo laisvę, kurių sankcijoje numatoma laisvės atėmimo bausmė (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas 2004). Šio darbo rėmuose kalbant apie nusikaltimus žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei bus konkrečiai fokusuojamasi į nusikaltimus prieš pilnamečius asmenis.
- 2) *Stereotipai* – visuomenės sąmonėje funkcionuojantis supaprastintas, schematizuotas, emociškai nuspalvintas kokio nors daikto, asmens, institucijos ir pan. vaizdinys, dažnai paremtas netikromis žiniomis, bet palaikomas tradicijų ir nekeičiamas (Lietuvių žodynas 2024).
- 3) *Ideali auka* – „asmuo arba asmenų kategorija, kuriems lengviausiai suteikiamas visiškas ir teisėtas aukos statusas“ (N. Christie 1986).

- 4) „*Tikrasis*“ *išžaginimas* – tradicinis išžaginimo supratimas, paremtas savybių deriniu skatinančiu stereotipinę situacijos suvokimą (S. Estrich 1987).
- 5) *Socialinė vaizduotė* – tai būdas, kaip žmonės įsivaizduoja savo socialinę egzistenciją: kaip jie sugyvena su kitais, kaip formuojasi jų santykiai su aplinkiniais, kokie lūkesčiai paprastai tenkinami ir kokios giluminės normatyvinės sąvokos bei įvaizdžiai grindžia šiuos lūkesčius. (Taylor 2004)

Darbo sudedamosios dalys:

Darbą sudaro įžanga, trys dalys ir išvados, pateikiamas naudotos literatūros sąrašas. Pirmojoje dalyje aptariamos socialinės vaizduotės, idealios aukos bei stereotipinio kaltininko idėjos nusikaltimų žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei kontekste, išryškinant esminius jų požymius. Taip pat apžvelgiama atlikta masinių medijų analizė atsižvelgiant į formuojamą naratyvą seksualinio pobūdžio nusikaltimų atžvilgiu. Šioms išvalgos suteikiant konteksto nuosprendžių baudžiamosiose bylose analizės duomenimis. Trečioje dalyje pagal numatytas gaires atliekamas kokybinis, pusiau struktūruotas, vinječių tyrimas, vertinant stereotipų reikšmingumą situacijos vertinimui bei kaltės priskyrimui. Išvadose bus subendrinami ir pateikiami tyrimo pastebėjimai, išskiriant svarbiausias išvalgas.

1. Teorinė analizė

Nusikaltimai asmens seksualinio apsisprendimo laisvei yra itin jautri tema visuomenėje. Tai veikos kurias dauguma individų vertina itin smerktinai ir neigiamai. Šis negatyvus požiūris atrodo savaime suvokiamas atsižvelgiant į tai, jog seksualinio pobūdžio nusikaltimai ne tik žeidžia asmens fundamentalias teises, tačiau kartu ir palieka neatitaisomą psichinę žalą. Visgi nusikaltimai asmens seksualinio apsisprendimo laisvei yra bene vieni labiausiai stigmatizuojamų ir klaidingomis visuomenės nuomonėmis apipintų nusikaltimų. Asmenys nusikaltimus suvokia per individualias ar artimųjų patirtis, viešai prieinamą informaciją bei kitus „artimo“ kontakto šaltinius. Dėl nusikaltimų asmens seksualinio apsisprendimo laisvei pobūdžio šie nusikaltimai tampa tabu tema ir skandalinga naujiena vietoje liūdno realybės. Tai ne tik sukuria galimybę iškreiptam realybės suvokimo formavimuisi, tačiau ir poliarizuoja individus formuojant kategoriškas nuomones.

Specifinių bruožų priskyrimas kaltininkui ir aukai sukuria ganėtinai griežtą įvykio struktūrą per kurią vertinami kiti tokio pobūdžio įvykiai. Toks polinkis įvykius vertinti per visuotinai priimtinių bruožų visumą atkartoja socialinės vaizduotės idėją. Savo veikale „Modern Social Imaginaries“ Charlesas Tayloras tyrinėja socialinės vaizduotės sąvoką, kuri reiškia bendrą supratimą, įsitikinimus, vertybes ir simbolius, kurie formuoja kolektyvinę tapatybę ir informuoja apie socialinę praktiką konkrečioje visuomenėje ar kultūroje. C. Taylor teigia, kad socialinė vaizduotė suteikia pagrindą, per kurį asmenys interpretuoja savo patirtį, supranta savo vietą visuomenėje ir bendrauja su kitais. Ji apima ir eksplisicines kultūros institucijas, ir numanomas normas bei prielaidas, kurios valdo socialinį gyvenimą. Tad socialinė vaizduotė iš esmės yra visuotinai priimtų vertybių, požiūrių ir idėjų darinys per kurį yra suvokiama ir interpretuojama realybė (Taylor 2004).

Toks realybės formavimas be abejo yra glaudžiai susijęs su stereotipais. Pasak 2017 m. Audrey S. Yap straipsnio „Credibility Excess and the Social Imaginary in Cases of Sexual Assault“, elementai neatitinkantys stereotipais paremto suvokimo tiesiog nėra priimtini visuomenės atžvilgiu, nes peržengia socialinės vaizduotės ribas, tad paprasčiausiai jų požiūriu jie tampa neįmanomi (Yap 2017). Generalizavimas ir specifinių bruožų akcentavimas palengvina socialinės vaizduotės konstravimą sukuriant supaprastintą situacijos vertinimo mechanizmą. Todėl šie du elementai veikia ciklišku, vienas kitą papildančiu mechanizmu. Socialinė vaizduotė atkartoja ir įtvirtina stereotipais paremtą realybės suvokimą per supaprastintų bruožų įgalinimą ir individų grupių generalizavimą. Toks realybės konstravimas sustiprina egzistuojančių stereotipų poziciją visuomenėje, skatinant jų įsisavinimą ir taikymą siekiant suvokti individą supančią aplinką.

Toks realybės konstravimas yra itin neigiamas seksualinio pobūdžio nusikaltimų kontekste. Nes socialinė vaizduotė yra formuojama per idealistines, realybės neatitinkančias, kaltinamojo ir

aukos personifikacijas, taip formuojant iškreiptą visuomenės suvokimą apie tokio pobūdžio nusikaltimus. Socialinis įsivaizdavimas formuoja atsaką į seksualinius nusikaltimus teisinėse, socialinėse ir kultūrinėse plotmėse. Tai gali turėti įtakos tam, kaip teisėsauga, teismai ir žiniasklaida interpretuoja seksualinio smurto atvejus ir į juos reaguoja, taip pat, kaip šiose sistemose elgiamasi su aukomis ir smurtautojais. Vyraujantis socialinis įsivaizdavimas gali sustiprinti žalingą požiūrį ir stereotipus, susijusius su seksualiniais nusikaltimais, arba prisidėti prie empatiškesnio ir į aukas orientuoto požiūrio sprendžiant juos. Jei kaltininkas ar auka neatitinka stereotipais paremto jų suvokimo, tai gali paskatinti kaltės perkėlimą nukentėjusiajam ir nepasitikėjimą situacijos detalėmis. Šie visi aspektai gali neigiamai paveikti teisingumo vykdymo procesą ne tik sukuriant antrinės viktimizacijos galimybę nukentėjusiajam, tačiau ir mažinant pasitikėjimą teisėsaugos darbu.

Socialinė vaizduotė įgalina suvokimą apie seksualinio pobūdžio nusikaltimų aukas bei kaltinamuosius. Deja, šis vertinimas neretai remiasi siauru situacijos suvokimu bei įsisenėjusiais stereotipais. Taip visuomenė įsisavina idealios aukos ir numanomo kaltininko idėjas ir remiasi jomis vertindami nusikaltimų asmens seksualinio apsisprendimo laisvei rimtumą bei realumą. Idealios aukos koncepciją pirmasis pristatė Nils Christie savo darbe „Ideali auka“, publikuotame 1986 m., ši koncepciją ilgainiui tapo kertiniu akmeniu siekiant suprasti visuomenės reakciją į viktimizaciją. Christie idealios aukos idėjos fokusas – visuomenės suvokimo apie auką konstravimas ir tai, kaip tam tikri individai ar specifinių bruožų rinkinys visuomenės sąmonėje įkūnija aukos suvokimą. Pasak autoriaus ideali auka yra „asmuo arba asmenų grupė, kuriems, nukentėjus nuo nusikaltimo, lengviausiai suteikiamas visiškas ir teisėtas aukos statusas“ (Christie 1986). Svarbiausia Christie analizėje yra konkrečių savybių, apibūdinančių idealią auką, nagrinėjimas, įskaitant tokias savybes kaip nekaltumas, pažeidžiamumas ir moralinis teisingumas. Šis idealizuotas aukos suvokimas yra šablonas, pagal kurį vertinami žala patyrę asmenys, o visuomenė lengviau atpažįsta ir užjaučia tuos, kurie glaudžiai siejasi su šiomis savybėmis. Ir atvirkščiai, asmenys, kurių patirtis nukrypsta nuo šio idealizuoto įvaizdžio, gali tapti marginalizuoti, visuomenė yra labiau linkusi jais netikėti ar net perkelti jiems kaltę. Christie teigia, kad idealios aukos konstruktas ne tik formuoja aukos suvokimą, bet ir daro įtaką visuomenės reakcijai į nusikaltimą, įskaitant išteklių paskirstymą, teisminius procesus ir paramos paslaugų teikimą. Pasak Christie yra kelios esminės savybės, kurios prisideda prie „idealios“ aukos sampratos konstravimo. Visų pirma, labai svarbus yra suvokiamas nekaltumas dėl susiklosčiusios situacijos. Visuomenė yra kur kas labiau linkusi teigiamai vertinti aukas kurios suvokiamos kaip „atsitiktinės“ nusikaltimo aukos, kuomet jų asmeniniai veiksmai, vertinančiojo nuomone, niekaip neišsaukė nusikaltimo, jo neišprovokavo ar kaip kitaip jo nenusipelnė. Tai referuoja į teisingo pasaulio hipotezę, kad asmenys gauna tai ko yra nusipelnę (Montada ir Lerner, 1998). Tad tam, kad individas būtų vertinamas kaip auka, jis turi būti suvokiamas, kaip neatsakingas

dėl jam nutikusio nusikaltimo. Jei auka suvokiama kaip kažkoku būdu prisidėjusi ar iššaukusi prieš ją atliktus veiksmus, tuomet rečiau yra vertinama kaip reali auka.

Antras svarbus bruožas yra suvokiamas pažeidžiamumas — idealios aukos dažnai laikomos pažeidžiamomis ir neturinčiomis galios apsiginti nuo žalos. Tai pasireiškia per kelis motyvus. Neretai siekiant suformuoti pažeidžiamos aukos suvokimą naudojamas individo amžius — idealią auką apibūdina kaip senyvo amžiaus, sergantį arba labai jauną. Suvokiamas pažeidžiamumas taip pat konstruojamas per kaltininko pranašumo akcentavimą — galios disbalansą suvokiant kaip auką teigiamai charakterizuojantį bruožą. Šis pažeidžiamumas sukelia aplinkinių užuojautą, nes visuomenė linkusi teikti pirmenybę tų, kurie laikomi labiausiai pažeidžiamais, apsaugai ir paramai.

Kitas esminis „idealios“ aukos požymis yra moralinis teisingumas. Auką suvokiant kaip moraliai teisingą asmenį, besilaikantį visuomenės normų ir vertybių. Jie dažnai vaizduojami kaip dorybingi ir nekalti, patys nepadarę jokios skriaudos. Toks moralinis teisingumas prisideda didinant pasitikėjimą auka bei jos patirties realumu. Taip pat, tai gali turėti įtakos paramos ir empatijos, kurią jie gauna iš kitų, lygiui. Be abejo, svarbu, kad auka ne tik laikytųsi visuomenėje nusistovėjusių normų bei vertybių, tačiau atitiktų visuomenės lūkesčius, ypač dėl lyties, rasės ir socialinio statuso. Aukos, kurios suvokiamos kaip atitinkančios tradicines moteriškumo, rasės ir vidurinėsios klasės sampratas, dažnai lengviau pripažįstamos kaip realios aukos (Christie, 1986).

Atsižvelgiant į šią koncepciją akivaizdu, jog aukos visuomenėje suvokiamos ne kaip individai, o veikiau kaip specifinių bruožų bei veiksmų visuma. Taip konstruojama „idealios aukos“ samprata, įtvirtinanti bruožus, kuriuos visuomenė dažnai sieja su asmenimis, patyrusiais viktimizaciją. Toks stereotipais paremtas aukos suvokimas daro įtaką ne tik tam kaip visuomenė suvokia nusikaltimų aukas, tačiau ir tam pačių nukentėjusiųjų savęs suvokimui. Visgi nukentėjusieji yra bendrosios visuomenės dalis ir socialiai priimtini stereotipai aktyviai formuoja jų situacijos suvokimą bei vertinimą. Jei auka negali savęs tapatinti su egzistuojančiu aukos suvokimu, ji gali nesuvokti savęs kaip nukentėjusiojo, dvejoti ar tikrai tinkamai suvokia situaciją. Šios priežastys gali pastūmėti nukentėjusįjį nesikreipti į teisėsaugą dėl baimės būti nesuvoktam kaip nusikaltimo auka.

Nors pagrindinis Nils Christie dėmesys skiriamas aukų savybėms ir jų suvokimui, tačiau kartu netiesiogiai yra analizuojama ir numanomo kaltininko idėja. Christie pabrėžia, kad visuomenės suvokimas apie auką yra glaudžiai susijęs su kaltininko suvokimu.

Kaltininkas vaizduojamas kaip idealios aukos priešingybė. Jam priskiriami tokie bruožai kaip jėga, kuri gali būti perteikiama fizinių, ekonominių ar bet kokių kitokių pranašumu prieš auką. Tai tiesiogiai prisideda formuojant pažeidžiamos aukos suvokimą ir skatina visuomenę palankiau vertinti silpnesnę konflikto pusę.

Taip pat, kaltininkas suvokiamas kaip amoralus – nesilaikantis visuomenės normų ir socialinių vertybių. Toks individas suvokiamas kaip savanoriškai nepritampantis visuomenėje, todėl yra nepatikimas ir pavojingas.

Kitas svarbus bruožas yra suvokiamas polinkis į deviantinį elgesį. Tokios savybės yra visiška priešingybė visuomenės normoms ir lūkesčiams, todėl palengvina kaltės priskyrimą ir visišką kaltininko pasmerkimą.

Šis vaizdavimas yra įsisavinamas socialinėje vaizduotėje ir sustiprina aukų bei kaltininkų dichotomiją, kai aukos įkūnija nekaltumo, pažeidžiamumo ir moralinio teisingumo savybes, o kaltininkai vaizduojami kaip amoralūs ir nusipelnę bausmės. Visgi toks paviršutinis kaltininko bei aukos vertinimas negali atspindėti individų kaip visumos ir apsunkina realių situacijų vertinimą.

Verta paminėti, kad pasak N. Christie šios idėjos veikia ne tik visuomenės suvokimą, tačiau ir gali turėti įtakos atsakui į nusikaltimus. Tikėtina, jog kaltininkams, kurie suvokiami kaip atitinkantys numanomo kaltininko stereotipus, bus dažniau skiriama griežtesnė bausmė, o aukos atitinkančios stereotipinį įsivaizdavimą vertinamos kaip patikimesnės, nusipelnančios visuomenės pagalbos ir paramos. Ir atvirkščiai, asmenys, kurie neatitinka „tipinio“ kaltininko stereotipo, pavyzdžiui, gerbiami visuomenėje arba neatitinkantys vyraujančių nusikalstamumo stereotipų, gali sulaukti švelnesnio vertinimo, o aukos neatitinkančios „idealios“ aukos stereotipų dažniau linkusios susidurti su netikėjimu ir skepticizmu. Tipinio kaltininko idėja gali turėti priešingą efektą nei idealios aukos konceptas – jei kaltininkas neatitinka jo įsivaizdavimo priskiriamų bruožų visuomenė yra linkusi tikėti jo nekaltumu ir dėl to dažniau kvestionuoja aukos veiksmus, taip įgalinant aukų kaltinimo kultūrą.

Ši, stereotipais paremtą, idealizuotą aukos suvokimą taip pat analizavo Susan Estrich savo knygoje „Real rape“ (1987) kurios esminis fokusas buvo „tikrojo išžaginimo“ konceptas. Tai stereotipais ir mitais paremtas mąstymas, jog tokie seksualinio pobūdžio nusikaltimai kaip išžaginimas turi turėti tam tikrus esminius bruožus. Daug dėmesio buvo skiriama kaltininko ir aukos ryšiams laikantis požiūrio, kad išžaginimas yra realus tik tais atvejais, kai auka nepažįsta kaltinamojo, atkartojant jau anksčiau išsakytas idealios aukos charakteristikas. Taip pat, itin akcentuojamas perteklinės jėgos naudojimas ir fizinių įrodymų svarba, kvestionuojant situacijos realumą bei aukos siekį pasipriešinti, jeigu nėra aiškių sužalojimų indikuojančių priešinimasį. Šis požiūris buvo priimtinas ir taikytinas ne tik to meto visuomenės, tačiau ir teisėsaugos gretose (Estrich 1987). Taip iškreipiant priverstinio lytinio akto suvokimą. Tai, be abejo, turėjo neigiamą poveikį teisingumo vykdymui bei aukų savęs suvokimui.

Gerokai vėliau – 2008 m. – šias autorės idėjas praplėtė Jennifer Temkin ir Barbara Krah'e savo straipsnyje: „Sexual Assault and the Justice Gap: A Question of Attitude“. Autorės pabrėžė visuomenėje neblėstantį „tikrojo išžaginimo“ suvokimą bei papildomai aptarė „teisingumo spragą“

egzistuojančią būtent dėl šio stereotipinio mąstymo. Straipsnyje teisingumo stoką buvo argumentuojama remiantis statistikos apžvalga. Temkinas ir Krahe nurodo neatitikimą tarp pranešimų apie seksualinę viktimaciją ir teistumų skaičių kaip šių pranešimų pasekmę. Šį neatitikimą analizuojant per interviu atliekamus su teisėjais ir kitais baudžiamojo proceso dalyviai bei visuomenės nariais siekiant suprasti „tikrojo“ išžaginimo reikšmingumą tokio pobūdžio bylų nagrinėjimo procese (Temkinas, Krahe 2008).

Nors abu šie šaltiniai yra ganėtinai seni, visgi pastebėtina, jog juose aptiriamos problemos vis dar aktualios iki šių dienų. 2016 m. straipsnyje „Societal Responses to Sexual Violence Against Women: Rape Myths and the “Real Rape” Stereotype“ autorė Barbara Krahe referuoja į abu anksčiau minėtus šaltinius akcentuodama, jog nepaisant besikeičiančių laikų ir visuomenės, šios problemos neblėsta ir yra tiek pat aktualios kaip 1987 m. Autorė 2016m. straipsnyje plačiai aptaria stereotipinio mąstymo žalą: „Įrodyta, kad šios klaidingos nuomonės kenkia seksualinio smurto prieš moteris sankcijoms kiekviename žingsnyje – nuo seksualinės prievartos iki nuosprendžio teismo procese. Šiame skyriuje apžvelgtas tyrimas rodo, kad aukos, kurių užpuolimo patirtis neatitinka „tikrojo išžaginimo“ stereotipo, rečiau save suvokdavo kaip auką ir rečiau rinkdavosi apie savo patirtį pranešti policijai.“ (Krahe 2016). Stereotipai ne tik neigiamai paveikia aukos sąvokimą, tačiau gali turėti tiesioginį poveikį teisėsaugos darbui: „Įrodyta, kad policijos išžaginimo bylų nagrinėjimas buvo paveiktas tų pačių stereotipinių sampratų, o tai rodo didesnę tikimybę, kad nestereotipinių atvejų tyrimai bus nutraukti. Priimant sprendimus dėl išžaginimo bylų, ištirtų taikant bandomąją prisiekusiųjų paradigmą, buvo laikomasi schematiško informacijos apdorojimo, remiantis mitais apie išžaginimą ir stereotipais apie „tikrųjų“ skundų ypatybes. Kuo daugiau atvejų nukrypsta nuo „tikrojo išžaginimo“ stereotipo ir kuo daugiau vertinantysis tiki išprievartavimo mitais, tuo didesnė tendencija kaltę priskirti aukai ir kaltinamąjį atleisti nuo atsakomybės.“ (Krahe 2016).

Remiantis „tikrojo“ išžaginimo idėja ir idealios aukos konceptu, formuojama socialinė vaizduotė, kuri paveikia visuomenės ir teisinės sistemos požiūrį į seksualinio smurto atvejus. Dėl šio siauro socialinės vaizduotės lauko daugelis seksualinio pobūdžio nusikaltimų, neatitinkančių šių kriterijų, yra ignoruojami arba menkinami.

Be abejo, medijų įsitraukimas yra itin reikšmingas pastiprinant šiuos kaltininko ir aukos įsivaizdavimus. Siekiant sukurti sensacingas naujienas situacijų vaizdavimas yra amplifikuojamas fokusuojantis į anksčiau minėtas charakteristikas. Taip ne tik įgalinant ir skatinant stereotipų formavimąsi, tačiau ir kuriant iškreiptą realybės suvokimą. Atsižvelgiant į socialinės vaizduotės bei stereotipinių idėjų svarbą vertinant seksualinio pobūdžio nusikaltimus, taip pat, svarbu atsižvelgti į šiuos požiūrius pastiprinančius šaltinius. Kadangi visuomenės nariai retai tiesiogiai susiduria su nusikaltimais, jų suvokimą šiuo klausimu formuoja masinės medijos ir juose perteikiamas realybės atvaizdavimas.

Ši, medijų kaip visuomenės kontakto su nusikaltimais, konceptą plačiai analizavo Stanley Cohen savo 1972 m. knygoje „Folk Devils and Moral Panics“. Coheno moralinės panikos analizė atskleidžia, kaip žiniasklaida atlieka esminį vaidmenį formuojant ir hiperbolizuojant suvokiamas grėsmes, dažnai sukeliant padidėjusį nerimo jausmą. Jis įvedė terminą „liaudies velniai“, kad apibūdintų asmenis ar grupes, kurios vaizduojamos kaip blogio išsikūnijimas ir yra kaltinami dėl visuomenės problemų. Žiniasklaida identifikuoja ir demonizuoja šiuos individus, o tai dar labiau kursto moralinę paniką. Šis procesas taip pat yra socialinio konstruktyvizmo pavyzdys, kai socialinės problemos konstruojamos per vaizdavimą žiniasklaidoje ir visuomenės reakcijas (Cohen 2011). Masinės medijos atspindi socialiai priimtina realybę sustiprinant socialinę vaizduotę bei kartu stereotipus, kuriais ji yra pagrįsta. Puikus to pavyzdys Schanz ir Jones straipsnis „The Impact of Media Watching and Victim Gender on Victim and Offender Blameworthiness and Punishment“, analizuojantis su nusikalstamumu susijusios žiniasklaidos žiūrėjimo įpročių ir aukų lyties įtaka kaltės ir bausmės seksualinės prievartos bylose suvokimui. Tyrimai parodė, kad žmonės naudojami žiniasklaidos šaltiniais norėdami sužinoti apie įvairias temas ir kad tai, ką žiūrime per televiziją, daro įtaką mūsų suvokimui apie realų pasaulį. Stereotipiniai seksualinio pobūdžio nusikaltimai dažnai įvardijami kaip „tikras išprievartavimas“. Potencialūs prisiekusieji tikisi, kad tai, ką jie mato, atitiks televizijos kriminalinėse dramose vaizduojamą realybę. Tyrimo rezultatai patvirtino hipotezę, kad padidėjęs žiniasklaidos stebėjimas prisidėjo prie stereotipiškesnio seksualinės prievartos atvejų suvokimo (Schanz ir Jones 2024). Todėl masinių medijų vaidmuo yra reikšmingas įgalinant stereotipais paremtą seksualinio pobūdžio nusikaltimų suvokimo formavimą. Todėl siekiant suprasti kokie konkretūs stereotipai vyrauja konkrečioje visuomenėje yra svarbu atsižvelgti į masinių medijų formuojamą naratyvą.

Taip pat, darbe bus pasitelkiamos kitos teorijos, kurių esminis tikslas nėra analizuoti stereotipų ir kaltės priskyrimo sąsajas, tačiau jos yra reikšmingos siekiant tinkamai suprasti ir interpretuoti duomenis. Pavyzdžiui darbe bus atsižvelgiama į psichologinio prieraišumo teoriją, kuri analizuoja kaip raidos metais individai užmezga ryšius, kurie yra socialinių, intymųjų suaugusiųjų santykių pagrindas. Tarpasmeninių įgūdžių trūkumai, įskaitant socialinių įgūdžių trūkumus, empatijos trūkumus ir intymumo / prieraišumo problemos individų asmeniniuose santykiuose gali būti seksualinės prievartos paskata (Marshall ir Barbaree, 1990).

Apibendrinimas

Nusikaltimai asmens seksualinio apsisprendimo laisvei yra sudėtinga ir jautri tema. Šie nusikaltimai ne tik pažeidžia pagrindines individo teises, bet ir sukelia rimtą psichinę žalą. Visuomenės požiūris į šiuos nusikaltimus dažnai yra paveiktas klaidingų nuomonių ir stigmatizacijos, o tai iškreipia realybės suvokimą ir skatina kategoriškas nuomones. Stereotipai, susiję su „idealiu

aukos“ ir „numanomo kaltininko“ idėjomis, daro įtaką visuomenės reakcijoms į aukas ir kaltininkus, formuojant neobjektyvų jų vertinimą.

„Idealios“ aukos koncepcija, kaip ją pristatė Nils Christie, akcentuoja, kad visuomenė linkusi pripažinti aukas, kurios atitinka tam tikrus nekaltumo, pažeidžiamumo ir moralinio teisingumo bruožus. Ši koncepcija skatina visuomenę labiau užjausti tuos, kurie atitinka šiuos stereotipus, ir nepasitikėti tais, kurie neatitinka. Tuo tarpu „numanomo kaltininko“ stereotipas pabrėžia kaltininko fizinį ir moralinį pranašumą bei polinkį į deviantinį elgesį, taip palengvinant kaltininko pasmerkimą ir aukos užuojautą. Visgi tai turi neigiamą poveikį, kai kaltininkas ar auka neatitinka šio įvaizdžio, skatinant aukos perspektyvos kvestionavimą bei kaltės perkėlimą. Būtent šių aukos ir kaltininko charakteristikų svarbą kaltės priskyrimui siekiama analizuoti Lietuvos visuomenės kontekste. Masinių medijų turinio analizės bei nuosprendžių baudžiamosiose bylose metu atsižvelgiant į tai kaip yra konstruojama socialinė vaizduotė bei kaip tam tikrų bruožų akcentavimas atliepia tikrojo išžaginimo ir idealios aukos ideologijas. Atliekant kokybinį pusiau struktūruotą interviu siekiama išanalizuoti šių idėjų poveikį kaltės priskyrimui.

2. Masinių medijų turinio analizė

2.1. Metodologija

Siekiant analizuoti galimą stereotipų poveikį individų suvokimui nusikaltimų asmens seksualinio apsisprendimo laisvei atžvilgiu svarbu apsibrėžti visuomenėje vyraujančius stereotipus. Nors seksualinio pobūdžio veiksmai visais laikais buvo suvokiami kaip natūralus reiškinys, užtikrinantis tolimesnę žmonijos egzistenciją. Vis dėl to ankstesniais laikais aiškiai išreikštas sutikimas lytinių santykiu atžvilgiu nebuvo akcentuojamas. Visgi, smurto ar kokio kito pobūdžio prievartos naudojimas siekiant santykiavimo jau ilgą laiką visuomenėje yra suvokiamas kaip itin neigiamas bei smerktinas dalykas. Priverstinių lytinio kontakto veiksmų suvokimas visuomenėje neretai formuojamas per medijų prizmę, atsitolinant nuo teisinio vertinimo. Formuojant seksualinio pobūdžio nusikaltimų suvokimą viešajame diskurse yra vadovujamasi emocijomis paremtais vertinimais. Situacijos dalyvių veiksmai vertinami kraštutinumų gretose. Hiperbolizuojant kaltinamojo arba aukos bruožus, tvirtai formuojant socialiai priimtina kaltinamojo ir aukos portretą bei „standartines“ nusikaltimo įvykdymo aplinkybes. Sukuriama „tikrojo“ išprievartavimo idėja, kuria remiantis funkcionuoja socialinė vaizduotė. Naujienų srautas paveikia įvairias individų grupes. Aktyviai skatina visuomenės pasipiktinimą, poreikį apsaugoti pažeidžiamais suvokiamus asmenis. Tačiau nedera pamiršti, jog formuojamas požiūris ne tik sukuria momentinę emociją, bet ir kartu konstruoja ilgalaikį situacijos suvokimą.

Dėl šių priežasčių **pagrindinis šio tyrimo tikslas** – atlikti sisteminę internetinių žiniasklaidos portalų straipsnių analizę, stengiantis suprasti, kaip žiniasklaida vaizduoja seksualinio pobūdžio nusikaltimus. Siekiant atskleisti ir apibrėžti vyraujančius stereotipus, kurie dažnai siejami su tokio pobūdžio nusikaltimais.

Būtent dėl šio tikslo pasirinkta atlikti medijų turinio analizę. Vertinimui pasirinktos trys lietuviškos internetinės naujienų svetainės – „Delfi“, „LRYtas“, „Alfa.lt“ Šios naujienų svetainės pasirinktos dėl dviejų esminių priežasčių. Pirma, jų publikuojamos naujienos yra platinamos įvairiuose socialiniuose tinkluose ir dėl savo didelio prieinamumo tampa vienu pagrindinių visuomenės nuomonę formuojančiu šaltiniu. Antra, tai bene daugiausiai naujienų viešinantys šaltiniai, tad dėl bendro platinamos informacijos masto suteikia puikią galimybę įsigilinti į stereotipinius bruožus, kurie yra išryškunami.

Analizei pasirinktas 2020 – 2023 metų laikotarpis, siekiant išryškinti šiuo metu visuomenėje aktualius stereotipus. Analizuojamų stereotipų atrankai naudojami raktiniai žodžiai: „išžaginimas“, „seksualinis smurtas“.

Pagal šiuos kriterijus buvo atrinkti 134 straipsniai. Iš jų analizei atrinkti tik tie straipsniai, kurie yra aktualūs tyrimui – kuriuose aprašomi nusikaltimai asmens seksualinio apsisprendimo laisvei. Todėl atmesti pasikartojantys straipsniai, nebent juose yra papildomų, anksčiau nemintų detalių, kurios yra reikšmingos analizuojamai temai. Taip pat, analizei pasirinkti tik straipsniai, kurių fokusas yra nusikaltimai asmens seksualinio apsisprendimo laisvei, atmetant straipsnius kurie aptaria seksualinio pobūdžio veiksmus atliekamus prieš mažamečius bei nepilnamečius asmenis, taip pat prieš individus turinčius psichinę negalią. Remiantis šiais kriterijais atlikta antrinė straipsnių atranka, po jos likę 42 straipsniai buvo analizuojami.

Medijų turinio analizei naudojama programa „MAXQDA2022“. Pirminei analizei pasirenkami šie kodai: straipsnio pavadinimas, aukos charakteristikos, kaltinamojo charakteristikos, situacijos apibūdinimas, kam priskiriama kaltė. Naudojant šiuos kodus siekiama kategorizuoti labiausiai paplitusius stereotipus, susijusius su seksualiniais nusikaltimais, bei kaip jie vaizduojami internetinėje žiniasklaidoje. Tyrimas buvo atliekamas indukcinės analizės metodu pradedant nuo bendrosios masinių medijų turinio analizės ir išskyrus esminius pastebėjimus buvo vertinamos šią temą nagrinėjančios teorijos. Dėl šios priežasties analizė pateikiama remiantis šiuo principu – iš pradžių aptariant esmines įžvalgas, o pabaigoje jas vertinant teoriniame kontekste.

Kadangi analizei pasirinkta viešai prieinama informacija, bei tyrimui renkami tik konkretūs straipsnių aspektai, tai užtikrina, jog asmeninė informacija apie straipsniuose aprašomus individus nebus atskleidžiama ar kaip kitaip panaudojama šiame darbe.

Be abejo, šis tyrimas taip pat turi ribotumą. Visu pirma, reikia atsižvelgti į galimas subjektyvumo apraiškas. Internete pateikiami straipsniai gali neatspindėti visos žiniasklaidos.

Internetiniai straipsniai gali turėti šališkumo, nes tam tikrų tipų straipsniai gali būti publikuojami ar archyvuojami labiau nei kiti. Taip pat, analizė gali būti neigiamai paveikta ir asmeninio požiūrio bei subjektyvaus situacijos vertinimo. Kitas svarbus aspektas yra analizuojamų svetainių turinio kokybė – internetinių straipsnių kokybė gali labai skirtis. Kai kuriems iš jų gali trūkti gylio, objektyvumo ar tikslumo, o tai gali turėti įtakos analizės patikimumui.

Nepaisant šių ribojimų, masinių medijų analizė vis tiek gali suteikti vertingų įžvalgų apie žiniasklaidos vaizdavimo dinamiką ir nusistovėjusius stereotipus, susijusius su seksualinio pobūdžio nusikaltimais.

2.2. Turinio analizė

Masinių medijų turinio analizės tikslas yra ne tik žvelgti į tai, kaip yra formuojamas suvokimas apie seksualinio pobūdžio nusikaltimus, tačiau ir į tai kaip yra konstruojami kaltininko ir aukos portretai. Kokie individų bruožai yra išryškunami bei kaip jie yra naudojami siekiant sukurti naratyvą. Nusikaltimai asmens seksualinio apsisprendimo laisvei, be abejo, nėra išimtis. Apžvelgiant trijų skirtingų naujienų portalų pastarųjų 3 metų publikacijas bus gilinamasi į kaltininko bei aukos portretų formavimą ir kaip tai gali paveikti skaitytojo suvokimą apie seksualinio pobūdžio nusikaltimus.

Straipsnių pavadinimai:

Analizuojamų straipsnių pavadinimuose neretai pastebimi skaitytojo dėmesį traukiantys žodžiai. Įvykiai hiperbolizuojami taip juos nutolinant nuo realybės: „Tiesiog košmaras [...]“, „Kaune moteris patyrė tikrą siaubą [...]“, „Kraupus įvykis Mažeikiuose [...]“, „Mažeikiuose mergina patyrė tikrą pragarą [...]“. Tokie straipsnių pavadinimai kelia skaitytojų susirūpinimą, nerimą, tačiau kartu ir iškreipia individų suvokimą apie įvykį paverčiant jį mažiau tikėtinu, mažiau realiu.

Socio-demografiniai bruožai

Lytis:

Didžiosios dalies straipsnių aprašančių seksualinio pobūdžio nusikaltimus fokusas yra moteriškos lyties nukentėjusiosios. Vyrishkos lyties nukentėjusieji beveik niekada nėra aprašomi. Iš 42 analizuotų straipsnių dvejuose buvo aprašomas vyrishkos lyties nukentėjusysis. Per lyčių dinamiką pastebimas požiūris į tokio pobūdžio nusikaltimų aukas, bei kaip jų veiksmai konkrečios situacijos rėmuose yra vertinami atsižvelgiant į jų lytį. Vyrishkos lyties nukentėjusiojo situacija yra išsamiai nagrinėjama, kvestionuojami faktai bei įvykio realumas: „Bet ir tada pareiškimo dėl patirtos prievartos nerašėte?“, „Galėjote šauktis pagalbos...“, „Bet ar galima jumis tikėti?“ (Sinkevičius

2023). Toks situacijos detalių bei nukentėjusiojo veiksmų analizavimas yra būdingas išimtinai tik tais atvejais, kai nukentėjusysis neatitinka socialiai priimtino „aukos“ suvokimo. Tad aukos lytis yra vienas esminių aspektų į kuriuos yra atsižvelgiama siekiant įvertinti aukos legitimumą. Aukos lytį paverčiant vienu esminių bruožų formuojant seksualinio pobūdžio nusikaltimo aukos įvaizdį, bei įtvirtinant požiūrį, jog šių nusikaltimų aukos gali būti tik moteriškos lyties asmenys.

Kaltininkų lytis visuose analizuojamuose straipsniuose yra vyriška. Visgi, verta pastebėti, jog tokie bruožai kaip „jėga“, „agresyvumas“, kurie visuomenėje yra dažniau asocijuojami su vyriškumu, nėra esminiai bruožai į kuriuos fokusuojamasi tekste. Kaltinamojo lytis labiau priimama kaip savaime suprantama. Tačiau straipsnių pavadinimuose kaltinamieji dažniausiai apibūdinami kaip antžmogiški monstrai, konstruojant suvokimą, kad įprastas žmogus taip negalėtų pasielgti: „Sadistų iš Lietuvos taikyns [...]“, „Šiurpą keliančios monstrų „linksmybės“ [...]“.

Amžius:

Moteriškos lyties aukų atžvilgiu retai fokusuojamasi į tikslų aukos amžių. Nukentėjusiosios amžius įvadinamas konkrečiai, kai yra siekis atkreipti dėmesį į aukos jauną amžių: „19-metės merginos“, „Nuskriausta 18-metė“, arba didelį amžiaus skirtumą tarp kaltinamojo ir aukos: „40 metų prodiuseris [...] 33 metų medikas [...] 22 metų manekenė“. Tokiais atvejais nukentėjusiosios amžius yra kur kas dažniau naudojamas charakterizuoti auką, dažnai figūruoja straipsnio pavadinime. Kitais atvejais aukos amžius nėra minimas tiksliai, tačiau perteikiamas per aukos apibūdinimą. Dažnai naudojami žodžiai „jauna mergina“, „jauna moteris“.

Kaltinamojo amžius dažniau nurodomas tiksliai. Tačiau yra kur kas dažniau perteikiamas kaip brandos bei atsakomybės už savo veiksmus simbolis. Kaltininkas yra kur kas dažniau apibūdinamas kaip „vyras“, o ne „vaikinas“. Toks kaltinamojo apibūdinimas sukuria vyriškumo įvaizdį, jog lyginant su auka kaltininkas dėl savo amžiaus bei brandos yra „galingesnis“. Pastebėtina, kad priešingai nei aukos atžvilgiu, labai jaunas kaltinamojo amžius nėra matomas kaip teigiama savybė. Straipsnio autoriai nėra linkę jauno kaltinamojo amžiaus pateikti kaip nekaltumo simbolio, veikiau, tokiais atvejais amžių pabrėžia kaip nepagrįstą pagrindą išvengti baudžiamosios atsakomybės: „vienas nusikaltėlių buvo nepilnametis – iki 18 metų jam trūko vos daugiau nei metų, todėl teismas buvo nusprendęs jį palikti laisvėje“.

Išsilavinimas ir (ar) užimtumas:

Išsilavinimas ir užimtumas nukentėjusiųjų atžvilgiu didžiojoje dalyje straipsnių nėra minimas. Viename straipsnyje auka yra įvardinama kaip „studentė“, tačiau straipsnio rėmuose tai labiau naudojama kaip jauną nukentėjusiosios amžių pabrėžiantis faktas. Visgi, straipsniuose kurie mini aukos užimtumą kaip svarbų aukos charakteristikos bruožą jis naudojamas dviem būdais. Pirmuoju

atveju užimtumas naudojamas siekiant sukurti jauno perspektyvaus individo įvaizdį: „22 metų manekenė [...]“ skatinant auką paversti reikšminga ir nusipelnančia visuomenės gailėsčio. Antruoju atveju užimtumas naudojamas kaip kritika, pabrėžiant socialiai nepriimtina veiklą, tapatinant nukentėjusiąją su užimtumu: „Iš Ukrainos į Lietuvą atvykusios ir seksualines paslaugas už piniginių atlygį teikusios jaunos merginos“. Nors tiesioginiai kaltinimai dėl situacijos straipsnyje nėra išsakomi, tačiau pastebimas skirtumas nukentėjusiosios vaizdavime, apibūdinant aukas straipsnio autorius naudoja tokius epitetus kaip: „Ukrainos prostitutės“, „abiejų nukentėjusių prostitučių“. Toks pasyvus kaltės perkėlimas aukai yra retas analizuotų straipsnių tarpe. Kur kas dažniau aukos vaizduojamos teigiamai, nesuteikiant daug dėmesio aspektams, kurie galėtų neigiamai paveikti aukos įvaizdį.

Verta paminėti, kad didžiaja dalimi teigiamas požiūris į nukentėjusįjį pastebimas tik moteriškos lyties aukų atžvilgiu. Vyrishkos lyties nukentėjusysis yra tapatinamas su ankstesniu teistumu, naudojant tai kaip vieną esminių individą apibūdinančių bruožų: „Už grotų Klaipėdoje gyvenęs [...]“, „[...] kalbėjo nuteistasis“. Straipsnyje nukentėjusysis yra vaizduojamas neigiamai, kvestionuojamas jo patikimumas, pabrėžiant ankstesnį teistumą kaip neigiamai charakterizuojantį bruožą. Šis straipsnis vienintelis kuriame apibūdinant auką yra įvertinami ankstesni teisės pažeidimai. Svarbu paminėti, kad asmenys, atliekantys laisvės atėmimo bausmę, yra visiškai idealios aukos priešingybė ir kartu jų tapimas auka yra už socialinės vaizduotės ribų. Nukentėjusiojo tapatinimas su tokiais aspektais kaip užimtumas ar ankstesni nusižengimai yra būdas nesuteikti jiems „aukos“ statuso.

Kaltinamojo išsilavinimas straipsniuose nėra minimas. Visgi, dažniau nei aukų atžvilgių yra minimas užimtumas. Priešingai nei aukų charakterizavime, kaltinamojo užimtumas yra pabrėžiamas kai jis yra suvokiamas kaip socialiai priimtinas, visuomenėje vertinamas teigiamai, ar net gerbiamas – politikai, gydytojai, psichologai. Tokiais atvejais kaltininkas yra tapatinamas su profesiniu statusu, pabrėžiant, jog teigiamai suvokiamas asmuo įvykdė tokius neigiamus veiksmus. Toks kaltininko vaizdavimas gali būti naudojamas siekiant suintriguoti bei šokiruoti skaitytojus, nes toks kaltininkas iš pažiūros neatitinka socialinėje vaizduotėje sukurtu kaltininko portretu. Visgi toks užimtumo pabrėžimas taip pat gali būti naudojamas siekiant sukurti galios pozicijos įvaizdį, bei kaltinamąjį perteikti kaip sąmoningai piktnaudžiaujantį turima įtakos pozicija.

Kitas, aukų charakteristikoms priešingas aspektas – ankstesnių nusižengimų akcentavimas. Skirtingai nei nukentėjusiųjų atžvilgiu, visų kaltinamųjų atžvilgiu yra minima ar buvo anksčiau užfiksuotų pažeidimų. Jei asmuo yra anksčiau baustas tai bus akcentuojama, nepaisant to, kad tarp nusikalstamų veiksmų nėra jokio realaus ryšio. Pabrėžiant, kad „polinkį“ nusikalsti buvo galima numatyti iš ankstesnių individo veiksmų.

Išoriniai situacijos veiksniai

Nukentėjusiųjų atžvilgiu tokie išoriniai veiksniai kaip alkoholio vartojimas yra minimi retai. Dažnai apibūdinant situaciją gali būti paminimos išgertuvės, tačiau nėra koncentruojamasi į tai ar auka vartojo alkoholinius gėrimus ar ne, o atvejais kai minimas bendras alkoholio vartojimas, nėra minimi konkretūs promilių skaičiai aukos atžvilgiu. Toks situacijos vaizdavimo pasirinkimas gali būti suprantamas kaip siekis nepakenkti aukos įvaizdžiui, nes alkoholio ar kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimas neatitiktų kuriamo „idealos“ aukos įvaizdžio. Bei kartu neatitiktų kategoriško gėrio ir blogio vaizdavimo. Visgi, psichotropinių medžiagų vartojimas suvokiamas labiau kritiškai, tokiu situacijų rėmuose straipsniai labiau linkę moralizuoti, neigiamai pabrėžti tokių medžiagų vartojimą iš aukos pusės: „kartkartėmis mergina kvaišalų pabandydavo“. Tam įtakos gali turėti ir tai, jog alkoholio vartojimas yra labiau socialiai priimtinas.

Kaltininkų atžvilgiu ir alkoholio, ir psichotropinių medžiagų vartojimas yra aprašomas neigiamai. Priešingai nei aukos atžvilgiu, jei minimos bendros išgertuvės, bus ne tik akcentuojama, jog kaltininkas vartojo alkoholį, tačiau ir konkrečiai nurodomas kaltinamojo alkoholio kraujyje kiekis. Atvejais kai yra aptariamas psichotropinių medžiagų vartojimas atvirai svarstoma apie aukos apsvaiginimą.

Taip pat pastebimas polinkis demonizuoti naktinio pasilinksminimo vietas: „Naktinės linksmybės Vilniaus klube baigėsi košmaru [...], „Linksmybės baigėsi žiauriu nusikaltimu [...]“. Taip užtvirtinant požiūri, jog naktinio pasilinksminimo vietos yra savaime suprantamai pavojingos, o pasirinkimas jose lankytis neigiamai veikia suvokimą apie nukentėjusįjį.

Autoriai:

Didžioji dalis straipsnių buvo pažymėti kaip redakcijos publikacijos nenurodant konkretaus autoriaus. Iš visų analizuotų straipsnių, 15 straipsnių turėjo įvardintą autorių. 10 iš jų buvo parašyti vieno autoriaus – Dainiaus Sinkevičiaus. Likę 5 buvo skirtingų autorių – Erikos Venckutės, Gedimino Pilaičio, Ingridos Steniulienės, Nerijaus Povilaičio, Vilmos Danauskienės. Analizuojamų straipsnių tarpe nepastebima, kad informacijos pateikimo pobūdis skirtųsi priklausomai nuo autoriaus lyties. Visgi, skirtumas pastebimas tarp straipsnių, turinčių įvardintą autorių, ir tų kurie pažymėti kaip redakcijos leidiniai. Straipsniai, kurie turi konkretų autorių yra kur kas išsamesni, linkę ne tik aprašyti įvykio faktus, tačiau gilintis į situaciją nuodugniau.

Apibendrinimas

Masinių medijų turinio analizė ne tik atskleidžia, kaip formuojamas visuomenės suvokimas apie seksualinio pobūdžio nusikaltimus, bet ir kaip kuriami kaltininkų bei aukų portretai. Analizuojant trijų naujienų portalų publikacijas per pastaruosius trejus metus, pastebėta, kad straipsnių pavadinimuose dažnai naudojami hiperbolizuoti žodžiai, siekiant pritraukti skaitytojų

dėmesį. Aukos dažniausiai aprašomos kaip jaunos merginos, kur kas rečiau aprašomi nukentėję vyrai. Moterų aukų amžius dažnai naudojamas siekiant pabrėžti silpnesnio asmens poziciją formuojant palankumą aukai, o kaltinamieji dažniau perteikiami kaip vyresni, siekiant pabrėžti jų brandą ir amžiaus skirtumą. Aukų atžvilgiu užimtumui bei išsilavinimui skiriama mažai dėmesio, kaltininkų atveju dažnai minimi ankstesni teistumai ir užimtumas, ypač kai tai padeda šokiruoti skaitytojus ar pabrėžti galios poziciją. Straipsniuose taip pat pastebima, kad alkoholio ir psichotropinių medžiagų vartojimas kaltinamųjų atžvilgiu aprašomas neigiamai, o nukentėjusiųjų atveju dažnai nutylimas. Šiomis įžvalgomis bus remiamasi tolimesnėje analizėje vertinant, kaip šie stereotipais paremti požiūriai, siejasi su kaltės priskyrimu.

3. Nuosprendžių baudžiamosiose bylose analizė

3.1. Metodologija

Norint suprasti stereotipus, vyraujančius masinėse medijose, taip pat, svarbu įvertinti nuosprendžių baudžiamosiose bylose analizę, nes šie nuosprendžiai gali būti tam tikras realybės atspindys. Visgi, masinės medijos skiria mažai dėmesio teismo byloms ir nuosprendžiams, verčiau formuojant visuomenės nuomonę apie seksualinio pobūdžio nusikaltimus perteikiant pirminę informaciją ir neakcentuojant realių pasekmių. Nuosprendžių baudžiamosiose bylose analizė šiuo atveju suteiktų reikalingą kontekstą vertinant ne tik kaltininko portreto realumą, tačiau ir motyvus, kurie yra vertinami baudžiamojo proceso metu siekiant įvertinti individo atsakomybę už atliktus veiksmus, bei realias tokio pobūdžio nusikaltimo pasekmes. Dėl šių priežasčių buvo pasitelkta 2022 m. bakalauro darbui rinkti duomenys (darbas rašytas mano pačios, individualiai bei savarankiškai atliekant minėtą duomenų rinkimą 2017m. – 2019m. kursiniam darbui rinkti duomenys, 2019m. – 2020m. bakalauro darbui rinkti duomenys) konkrečiai fokusuota į nusikaltimus bei baudžiamuosius nusižengimus asmens seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui (Adomaitytė 2022). Nuosprendžiai baudžiamosiose bylose buvo surinkti naudojant Lietuvos teismų informacinės sistemos puslapį. Vertintas laikotarpis buvo 2017 m. – 2021 m., šio darbo rėmuose tyrimas buvo praplėstas papildant jį 2021 m. – 2023 m. duomenimis. Kadangi pirmoji analizė (2017 m. – 2021 m.) buvo platesnė ir apėmė LR BK 149 str. – 153 str. nuosprendžių baudžiamosiose bylose analizę, iš jos buvo atrinkti tik šiam tyrimui aktualūs nuosprendžiai baudžiamosiose bylose (t.y. LR BK 149 str. 1 d., 2 d. ir 150 str. 1 d., 2 d.). Atsižvelgiant į imties pasikeitimą antrojo tyrimo metodika nebuvo identiška pirmajam, tačiau buvo siekiama kiek įmanoma labiau išlaikyti tęstinumą tarp tyrimų, taikant tokius pačius kriterijus ten kur tai buvo įmanoma. Nuosprendžių baudžiamosiose bylose paieška buvo atliekama konkrečiai nuosprendžiams baudžiamosiose bylose, kurie buvo pažymėti vienu iš sistemoje priskirtų LR BK 149 str. 1 d., 2 d. ir 150 str. 1 d., 2 d. kodų. Atrinkti tyrimo temą atitinkantys ir

tarpusavyje nesikartojantys nuosprendžiai baudžiamosiose bylose buvo pažymimos vykdymo data kaip individualiu nuosprendžio numeriu siekiant lengvesnio rangavimo bei atsitiktinės atrankos užtikrinimo. Abiejų analizės etapų metu nuosprendžiai audžiamosiose bylose tyrimui buvo atrenkami analizuojant kas antrą baudžiamosios bylos nuosprendį. Iš viso buvo išanalizuoti 68 nuosprendžiai (43 nuosprendžiai baudžiamosiose bylose pirmosios analizės metu, 25 nuosprendžiai baudžiamosiose bylose papildančios analizės metu).

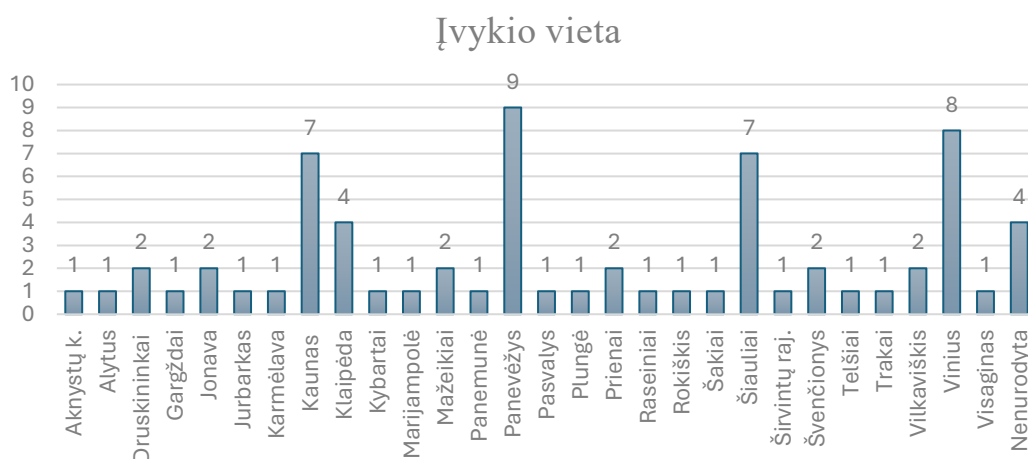
Be abejo tokia analizė gali ne tik suteikti platesnį suvokimą apie realias nusikaltimo žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei aplinkybes, kaltinamojo socio-demografinį portretą, tačiau ir suteikti reikiamą kontekstą vertinant atsakomybės priskyrimą tokio pobūdžio nusikaltimų atvejais. Galimas šios analizės ribotumas yra didelis tokių nusikaltimų latentiškumas, todėl nuosprendžiai baudžiamosiose bylose, be abejo, neatspindi visko.

Tačiau atsižvelgiant į galimą šio tyrimo ribotumą tokia analizė vis tiek gali ne tik suteikti platesnį suvokimą apie realias nusikaltimo žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei aplinkybes, kaltinamojo socio-demografinį portretą, bet ir suteikti reikiamą kontekstą vertinant atsakomybės priskyrimą tokio pobūdžio nusikaltimų atvejais.

3.2. Nuosprendžių analizė

Siekiant medijų turinio analizei suteikti kontekstinių detalių šioje analizėje koncentruojamasi į seksualinio pobūdžio nusikaltimus Lietuvoje, atskleidžiant realius nusikaltimų elementus, kaltinamųjų socio-demografinius bruožus, taip pat teismų sprendimų ypatumus. Pastebėta, kad daugiausia nuosprendžių baudžiamosiose bylose buvo 2017 m. (13 nuosprendžių), o mažiausiai – 2022 m. (4 nuosprendžiai). Oficialūs registruotų išžaginimo bei seksualinio prievartavimo atvejų duomenys rodo bendrą jų mažėjimą 2017–2023 m., nors 2022 m. reikšmingų pokyčių nebuvo pastebėta (Informatikos ir ryšių departamentas, 2024). Socialiniame kontekste, 2022 m. neseniai pasibaigę Covid-19 pandemijos ribojimai ir prasidėjusi Rusijos invazija į Ukrainą galėjo paveikti gyventojų elgesį.

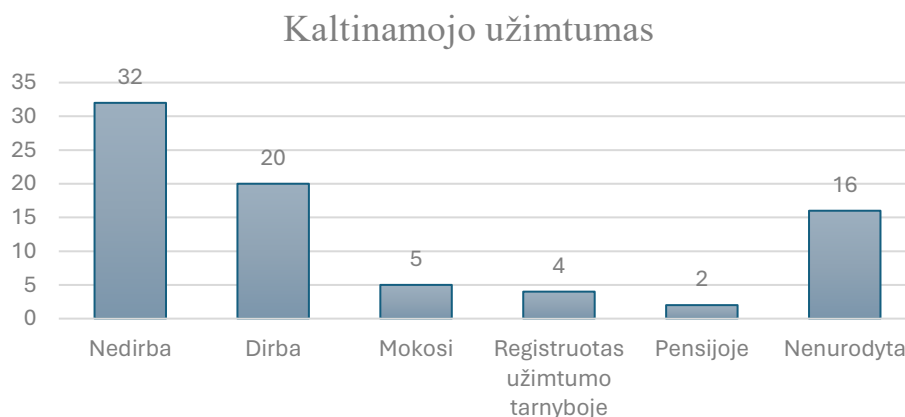
Vertinant analizuojamų nuosprendžių baudžiamosiose bylose turinį pastebima, kad nors aptartuose žiniatinklių straipsniuose kur kas dažniau minimi didieji miestai, tačiau baudžiamosios bylos neretai būna iš mažesnių miestų, miestelių bei kaimų. Verta pastebėti, kad analizuojamu laikotarpiu daugiausiai bylų buvo išnagrinėta Panevėžyje, taip veikų skaičiumi pralenkiant tokius, gerokai didesnius, miestus kaip Vilnius, Kaunas bei Klaipėda. Taip pat išsiskiria Šiauliai, įvykių skaičiumi prilygstantys Kaunui bei lenkiantys Klaipėdą. Taip pat, pastebėtina, kad nemaža dalis įvykių – beveik pusė – buvo įvykdyti miestuose bei miesteliuose kurie pagal gyventojų skaičių yra dvigubai mažesni už 5 didžiuosius Lietuvos miestus (Oficialiosios statistikos portalas 2024). (Lentelė 1)

Lentelė 1

Socio-demografiniai bruožai

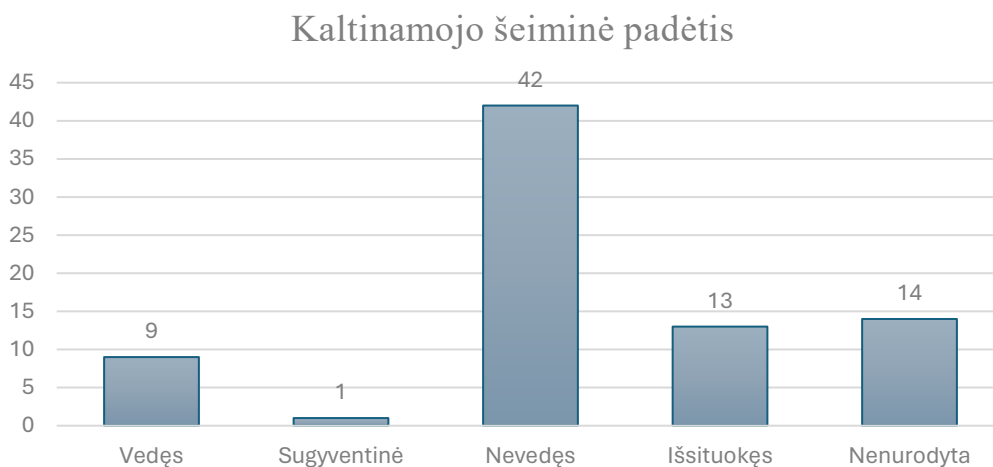
Masinių medijų analizės metu pastebima, jog užimtumas kaltinamųjų atžvilgiu minimas tik tais atvejais, kai užimtumas suvokiamas kaip reikšmingas bei gerbtinas visuomenėje. Tačiau pastebėtina, kad analizuojant nuosprendžius baudžiamosiose bylose, didelė dalis kaltinamųjų įvykio metu buvo bedarbiai, taip pat nesimokė ir nebuvo registruoti užimtumo tarnyboje. Tai pagrindžia požiūrį, jog užimtumas tokio pobūdžio žiniasklaidos publikacijose naudojamas formuoti visuomenės suvokimą apie kaltinamąjį siekiant sukurti galingo bei įtakingo individo įvaizdį, tačiau neatspindi realios situacijos. (Lentelė 2)

Lentelė 2

Įdomu pastebėti, jog tokiems kaltinamojo bruožams kaip šeiminei padėčiai analizuotame medijų turinyje skiriama mažai dėmesio. Nors moksliniuose šaltiniuose šis aspektas yra išsamiai nagrinėjamas, o kaltinamojo vienišumas ir siekis jėga gauti trokštamą artimą kontaktą yra neretai minimas kaip vienas iš seksualinio pobūdžio nusikaltimų aiškinimo būdų (Geer, Estupinan, ir Manguno-Mire, 2000). Nuosprendžių baudžiamosiose bylose analizės metu pastebima, jog didelė

dalį kaltinamųjų yra vieniši – nevedę arba išsituokę. Tokia kaltinamojo šeiminių padėtis gali būti reikšminga atsižvelgiant į nusikaltimo pobūdį. (Lentelė 3)

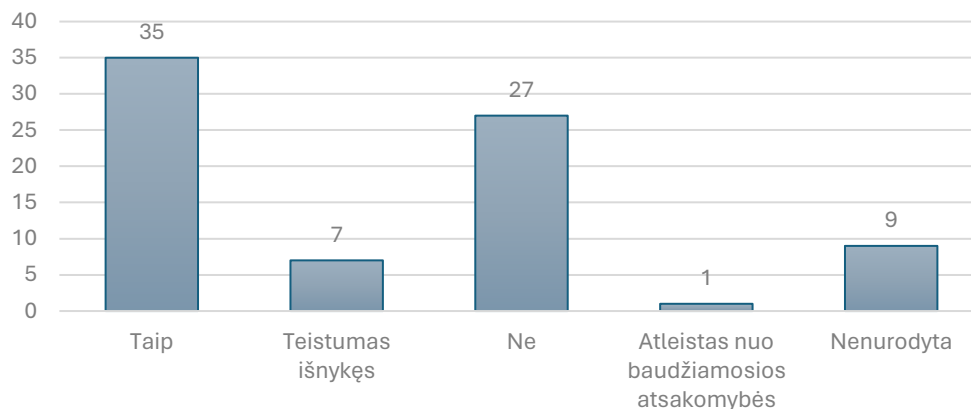

Lentelė 3

Vienas iš analizuojamose publikacijose itin akcentuojamų bruožų – ankstesnis kaltinamojo teistumas. Šis aspektas yra dažnai minimas straipsniuose nepriklausomai nuo to ar kaltinamasis anksčiau buvo teistas, ar ne. Taip pat, nėra atsižvelgiama į tai už kokią nusikalstamą veiką yra ankstesnis teistumas. Analizuojant nuosprendžius baudžiamosiose bylose pastebėtina, kad nors didelė dalis kaltinamųjų yra anksčiau teisti, tačiau ganėtinai maža dalis yra anksčiau teisti už seksualinio pobūdžio nusikaltimą. Taip pat, verta pastebėti, kad visgi atitinkamai nemaža dalis kaltinamųjų yra anksčiau neteisti, nors žiniasklaidoje akcentuojamas kaltinamojo teistumas sudaro įvaizdį, jog šiuos nusikaltimus atliekantys individai yra „užkietėję nusikaltėliai“. Be abejo, ankstesnis individo teistumas yra aktualus ne tik masinių medijų kontekste. Tai viena iš individo baudžiamąją atsakomybę sunkinančių aplinkybių ir turi tiesioginį ryšį su kaltinamajam skiriama bausme. (Lentelė 4)

Ar kaltinamasis buvo anksčiau teistas?

Lentelė 4

Bausmės skyrimas

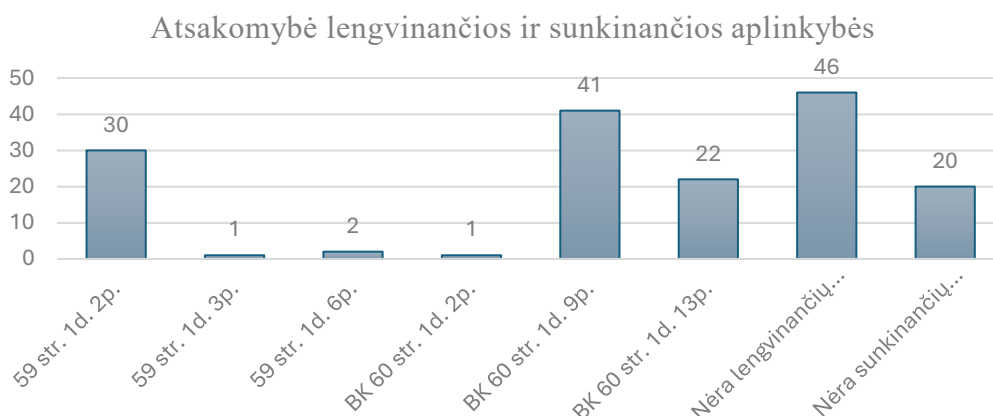
Vertinant baudžiamąją atsakomybę lengvinančias aplinkybes pastebėtina, kad analizuotų nuosprendžių baudžiamosiose bylose tarpe neretai tokios aplinkybės nebuvo išvelgtos. Tai vertinant svarbu prisiminti, kad atsakomybę lengvinančių aplinkybių, priešingai nei sunkinančiųjų aplinkybių, sąrašas nėra baigtinis ir teismas vertindamas konkrečias bylos aplinkybes gali išskirti kitus jo nuožiūra svarbius, individo padėti teisinių požiūrių lengvinančius veiksnius, visgi tokių atvejų šiose bylose nebuvo. Visgi viena atsakomybę lengvinanti aplinkybė yra išvelgiama sąlyginai dažnai – LR BK 59 str. 1 d. 2 p. – kaltės pripažinimas bei nuoširdus gailėtis dėl tokių veiksmų atlikimo arba pagalba atskleidžiant kitus veikoje dalyvavusius individus (LR BK). Šios aplinkybės pripažinimas dažniausiai perteikia jog asmuo gebantis, be teismo raginimo ir ne dėl surinktų įrodymų kiekio, pripažinti savo neigiamus veiksmus ir suvokdamas jų žalą, jausti gailėtį. Taip pat, yra linkęs koreguoti savo elgseną ateityje ir tokių neigiamų veiksmų nebekartoti. Taip mažinant kaltininko asmenybės pavojingumą iš teisinės perspektyvos. Tai apeliuoja į viena iš bausmės paskirčių – kaltininko asmens korekciją ir atbaidymą nuo nusikalstamų veikų vykdymo ateityje – tad tokia asmenybės branda vertinama teigiamai ir yra itin svarbi parenkant atitinkamą bausmę asmens atžvilgiu. Visgi svarbu paminėti, jog šios asmens atsakomybę lengvinančios aplinkybės pritaikymui nėra reikalingas aukos atleidimas, tik kaltinamojo atsiprašymas. Be abejo, ši aplinkybė yra skirta charakterizuoti kaltinamąjį bei jo situacijos vertinimą, tačiau toks požiūris suteikia galimybę formaliai įgyvendinti reikiamus veiksmus, tačiau nesuteikia galimybės užtikrinti realaus teigiamo poveikio kaltinamajam. Verta paminėti, jog iš 68 bylų dviem atvejais buvo išvelgta atsakomybę lengvinanti aplinkybė LR BK 59 str. 1 d. 6 p., kuomet veikos padarymui įtakos turėjo provokuojantis ar rizikingas nukentėjusio asmens elgesys. Nors ši aplinkybė išvelgta tik dviem atvejais, tačiau kaltinamieji pasiremdami aukos provokuojančiu ar rizikingu elgesiu siekia pagrįsti neigiamus savo

veiksmus gerokai dažniau. Tai ypač dažnai pastebima apeliacinėse bylose, kuomet siekiama diskredituoti nukentėjusiąją pasitelkiant papildomus liudytojus bei detaliai nagrinėjant aukos veiksmus: „[...] visą vakarą, kaip ir prieš tai vakarais, elgėsi akivaizdžiai seksualiai provokuojamai – D. G. žnaibė, glostė, sėdėjo ir miegojo jam ant kelių, niekieno neverčiama gėrė alkoholį ir atsimenta, ką gėrė, eidavo parūkyti – rūkė „žolę“ ir cigaretes, adekvačiai bendravo su aplinkiniais, nepasijuto blogai dėl išgerto alkoholio, pati sutiko bute nakvoti ir miegoti vienoje lovoje su D. G., nebuvo į ją nunešta ir paguldyta, pati nusirengė, nešaukė ir nesipriešino, nors turėjo galimybę tai padaryti. Tai leidžia daryti išvadą, kad, nepaisant neblaivumo, ji nebuvo tokios būklės, kad nesuprastų savo veiksmų [...] ryte dėl išprievartavimo nesiskundė draugei L. P., toliau kartu su ja linksminosi, važiavo į Platelius [...] Tik po paros laiko, norėdama pasiteisinti prieš savo griežtus tėvus dėl negrįžimo į namus tris paras, dėl baimės, kad tėvai sužinos, jog ji negėrė vaistų, o vartojo alkoholį, rūkė „žolę“, ji sukūrė istoriją apie išžaginimą.[...]“ (E. N. v. D. G. 2022), „[...] naktinis girtavimas, bendravimas ir girtavimas su dviem nepažįstamaisiais, pirmą kartą sutiktais vyriškiais ir net nuėjimas su jais į nuteistojo butą ir sąlygojo konflikto atsiradimą ir galimo nusikaltimo padarymą. Tai buvo aiškiai provokuojantis ir rizikingas Ž. J. Elgesys [...]“ (Ž. J. v. M. P. 2020). Visgi kaip matoma iš teismų praktikos, neigiami nukentėjusiosios veiksmai yra išvelgiami itin retai. Tokio požiūrio į auką atspindį galima pastebėti ir masinių medijų turinio analizėje, kuomet yra formuojamas teigiamas skaitytojo požiūris į auką, tačiau šiuo atveju neigiami aukos charakteristikos ar elgesio elementai yra apskritai neminimi.

Vertinant baudžiamąją atsakomybę sunkinančias aplinkybes, pastebima, kad teismas yra kur kas dažniau linkęs išvelgti vieną ar daugiau individo atsakomybę sunkinančių nei lengvinančių aplinkybių. Didžiojoje dalyje bylų buvo pripažįstama aplinkybė LR BK 60 str. 1 d. 9 p. t.y. jog veiką padarė asmuo, apsvaigęs nuo alkoholio, narkotinių, psichotropinių ar kitų psichiką veikiančių medžiagų ir toks minėtų medžiagų vartojimas turėjo įtakos nusikaltimo padarymui. Tai suponuoja, jog didelė dalis seksualinio pobūdžio nusikaltimų atliekami kaltininkui apsvaigus nuo alkoholio ar kitų individo psichiką veikiančių medžiagų, kurios neigiamai veikia impulsų kontrolę – dėl intoksikacijos individas gali ne tik netinkamai interpretuoti aukos elgesį, tačiau ir naudoti kur kas daugiau fizinės jėgos, jei aukos bandymai pasipriešinti trukdo pasiekti norimo rezultato (Horwath ir Brown 2006). Verta paminėti, jog kaip ir medijų analizės metu alkoholio ar kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimas neigiamai vertinamas tik kaltinamojo atžvilgiu. Papildomai susiejant medijų formuojama aukos įvaizdį su teismų praktika.

Antra pagal dažnumą išvelgiama kaltininko atsakomybę sunkinanti aplinkybė – LR BK 60 str. 1 d. 13 p. – kuomet veiką atlieka recidyvistas. Kaip minėta, ankstesnis kaltinamojo teistumas yra reikšmingas ne tik teismų praktikoje, tačiau ir masinių medijų turinyje. Tad susidaro įvaizdis, jog ankstesnis individo teistumas nebūtinai jį charakterizuoja neigiamai. Taip pat, pastebėtina, kad

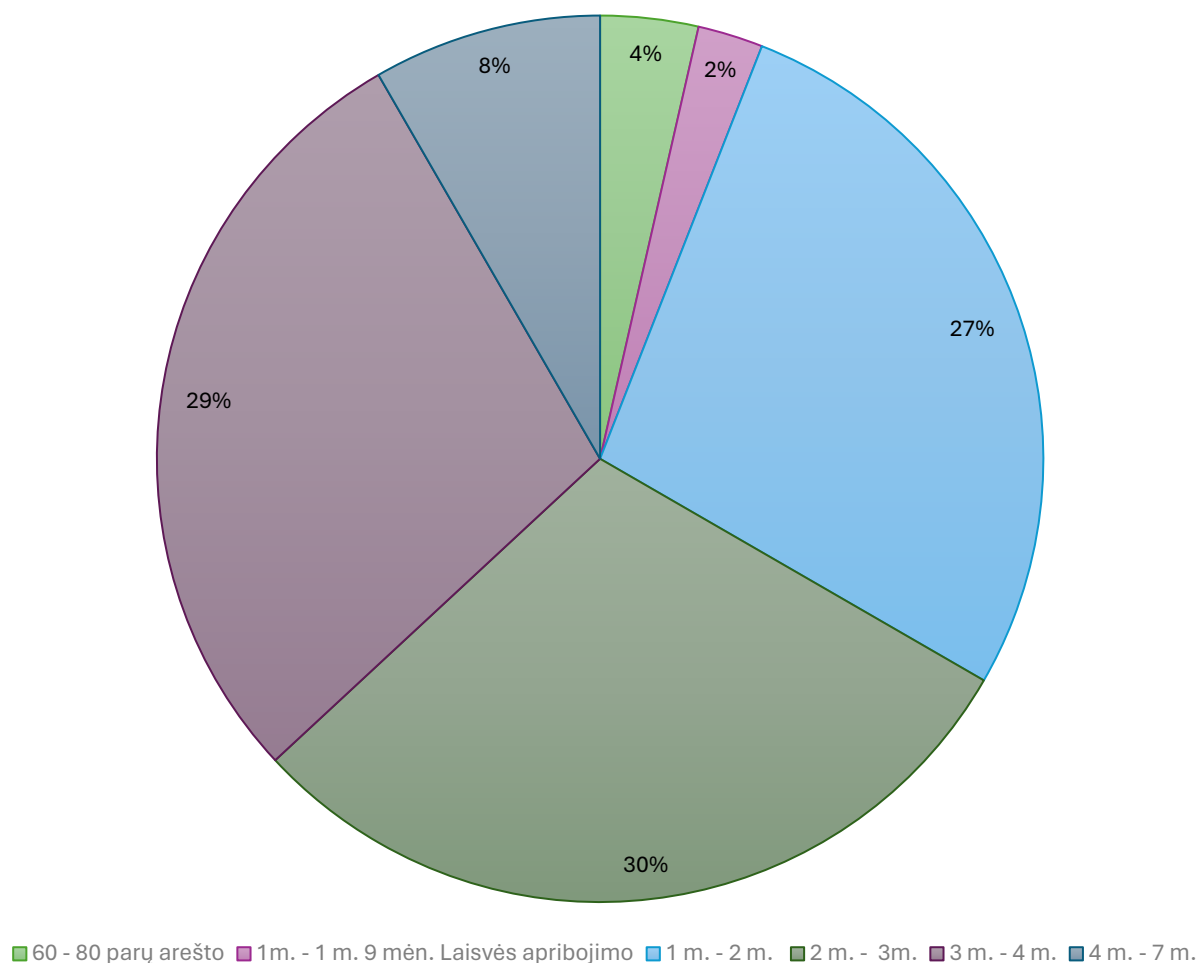
atvejais kuomet yra įžvelgiamas recidyvizmas, teismas taip pat taiko lengvinančią aplinkybę LR BK 59 str. 1 d. p., tad nors asmens teistumas gali būti vertinamas neigiamai, tačiau galėjimasis dėl padarytos veikos vis tiek suprantamas kaip teigiamai charakterizuojantis elementas. (Lentelė 5)

Lentelė 5

Vertinant skiriamas bausmes pastebėtina, jog dažniausiai skiriamos laisvės atėmimo bausmės. Už sunkiausių vertintus nusikaltimus – LR BK 149 str. 2 d. ir 150 str. 2 d. – tai bendrininkų grupės įvykdyti nusikaltimai. Bausmių skyrimas jų atžvilgiu yra ganėtinai įvairus. Dažniausiai skiriamos 3 m. ir 4 m. laisvės atėmimo bausmės. Retesniais atvejais skiriamos bausmės virš 4 m. laisvės atėmimo. Remiantis straipsnių sankcijomis šių bausmių vidurkis siekia 4 m. – 5 m., visgi daugiau negu pusė skiriamų bausmių yra gerokai mažesnės nei numatytas vidurkis. Kitų dviejų nusikaltimų sankcijos yra atitinkamai panašios bausmės atžvilgiu. Už LR BK 149 str. 1 d. ir 150 str. 1 d. numatomos laisvės atėmimo bausmės intervalai yra vienodi, tačiau LR BK 150 str. 1 d. atžvilgiu numatoma alternatyvi bausmė – areštas. Visgi ši alternatyva pastebėtinai taikoma retai. Dažniausiai taikomos laisvės atėmimo bausmės yra 2 m. ir 3 m. laisvės atėmimo, kiek rečiau skiriama 4 m. laisvės atėmimo bausmė. Nors sankcijoje numatomos laisvės atėmimo bausmės vidurkis – 3,6 m., visgi kaip ir ankstesniu atveju nemaža dalis paskirtų bausmių yra trumpesnės nei numatomas bausmės vidurkis. Visų skiriamų laisvės atėmimo bausmių vidurkis yra 3 m. 2 mėn. bendrai dažniausiai skiriama bausmė yra 3 m. laisvės atėmimo. Tokia bausmė yra žemesnė negu visų analizuotų nusikaltimų sankcijos vidurkis. Pastebėtina, jog skiriamos mažesnės negu vidurkis bausmės turi būti motyvuojamos atsakomybę lengvinančiomis aplinkybėmis. Verta paminėti, jog 46 kaltinamųjų atžvilgiais nebuvo įžvelgta jokių atsakomybę lengvinančių aplinkybių. (Lentelė 6)

Skiriamos bausmės

Lentelė 6

Apibendrinimas

Nuosprendžių baudžiamosiose bylose analizė suteikė reikšmingų įžvalgų apie kaltinamųjų socio-demografinį portretą. Pastebima esminių skirtumų tarp medijų perteikiamo kaltininko vaizdavimo bei realių kaltinamųjų bruožų. Tokie aspektai kaip užimtumas, šeiminė padėtis ar ankstesni teistumai žiniatinklių publikacijose yra naudojami konstruoti įtariamojo portretą, visgi neatspindi realaus situacijos vaizdo. Vertinant aspektus, kurie nėra akcentuojami analizuotuose straipsniuose, tokius kaip baudžiamąją atsakomybę sunkinančios ir lengvinančios aplinkybės bei skiriamos bausmės, pastebėtina, kad skiriamos bausmės neretai yra mažesnės negu sankcijoje numatytas bausmės vidurkis.

4. Kokybinis, pusiau struktūruotas, vinjetėmis paremtas interviu

4.1. Metodologija

Be abejo, siekiant analizuoti stereotipų sąsajas su kaltės priskyrimu seksualinio pobūdžio nusikaltimų atžvilgiu svarbu įvertinti kaip stereotipinių bruožų apraiška atitinkamos situacijos rėmuose gali paveikti individų nuomonę. Būtent dėl šios priežasties pasirinkta atlikti vinjetėmis pagrįstus interviu. Šis tyrimo metodas leidžia sukurti kontroliuojamus ir standartizuotus scenarijus, labai panašius į realias situacijas, susijusias su seksualinio pobūdžio nusikaltimais. Pateikiant dalyviams vinjetes, galima įvertinti, kaip stereotipai veikia asmens situacijos vertinimą konkrečiose situacijose ir kaip jie veikia suvokimą bei kaltės priskyrimą tikroviškame kontekste. Šis tyrimo metodas padeda įsigilinti į informantų mąstymo procesus ir sprendimų priėmimą.

Pagrindinis šio tyrimo tikslas – atskleisti stereotipų poveikį kaltės priskyrimui stereotipais paremtose situacijose, daugiausia dėmesio skiriant supratimui, kaip asmenys suvokia ir priskiria kaltę įvairiuose scenarijuose.

Grupių pasirinkimas:

1. „Žmogus iš gatvės“: šią grupę sudaro asmenys iš įvairių demografinių sluoksnių ir kurie nėra tiesiogiai susiję su teisėsauga ar žurnalistika. „Žmogus iš gatvės“ atstovauja plačiajai visuomenei ir jos suvokimui. Dalyvių atrankai naudojamas „sniego gniūžtės“ principas, apklausiant pasiekiamus asmenis, kurie rekomenduoja kitus potencialius dalyvius. Tai leidžia pasiekti įvairesnę informantų grupę, kurie gali turėti skirtingas patirtis ir nuomones, tokiu būdu geriau atspindint visos visuomenės požiūrį. Taip pat, šis imties atrankos principas užtikrina, kad asmenys patys dalyvavę tyrime jau bus susipažinę su aptariamomis jautriomis temomis ir galės rekomenduoti asmenys atsižvelgiant į tai. Analizėje šios informantų grupės atsakymai žymimi I1, I2, I3 ir t.t.
2. Policijos pareigūnai: šią grupę sudaro teisėsaugos pareigūnai, turintys įvairių laipsnius ir įvairias patirties. Ši dalyvių grupė pasirinkta dėl jos žinių apie baudžiamojo teisingumo sistemą ir jos sąveiką su visuomene. Dalyvių atrankai naudojama kriterijais pagrįsta atranka, kaip jos kriterijų numatant policijos pareigūno pareigybę (pareigūnai). Analizėje šios informantų grupės atsakymai žymimi P1, P2, P3 ir t.t.

Kiekvienos grupės imties dydis prieš atliekant tyrimą nebuvo numatytas ir buvo nulemtas duomenų prisotinamumo tyrimo eigoje. Iš viso buvo atlikta 11 vinjetėmis pagrįstų interviu, iš jų 4 atlikti su policijos pareigūnais, o 7 su „standartiniais“ piliečiais.

Atsižvelgiant į temos jautrumą viso tyrimo metu siekiama laikytis tyrimo etikos taisyklių. Nors pasirinktas tyrimo metodas – vinjetėmis paremtas interviu – sumažina galimą žalą dalyviams sukuriant saugią ir kontroliuojamą aplinką, kurioje dalyviai gali diskutuoti ir pateikti įžvalgų, tačiau nėra priversti dalintis savo asmenine patirtimi galinčia sukelti neigiamą reakciją. Visgi, siekiant išvengti neigiamo poveikio informantams interviu pradžioje visi individai, prieš suteikdami sutikimą dalyvauti tyrime, buvo informuojami apie tyrimo pobūdį ir vinječių tematiką. Taip leidžiant tinkamai

suvokti bei įvertinti galimą neigiamą poveikį atsakančiajam. Bei kartu informuojant apie individo galimybę bet kuriame interviu etape atsisakyti tęsti interviu. Be abejojimo, viso tyrimo metu buvo užtikrinamas informantų konfidencialumas.

Pagrindinis interviu įrankis:

Pusiau struktūruotas interviu vadovas, į kurį įtraukiami situacijų aprašymai (vinjetės), skirti atsakymams, susijusiems su kaltės priskyrimu ir stereotipais, gauti.

Interviu atliekami individualiai su kiekvienu tyrimo dalyviu. Kiekvienam dalyviui buvo pateikiamos dvi skirtingos vinjetės bei jas papildančios sąlygos, atspindinčios vieną iš pagrindinių stereotipu apie seksualinio pobūdžio nusikaltimus. Kiekviena vinjetė ir ją papildančios detalės buvo pateikiamos atskirai, papasakojant informantui situaciją, taip pat, pateikiant fizinę kortelę su situacijos aprašymu. Informantui išklaudus vieną situaciją, būdavo pateikiami keli atviri klausimai (Kaip vertina tokia situacija? Kaip paskirstytų atsakomybę dėl tokios situacijos susiklostymo? Jei mano, kad nupasakota situacija buvo nusikaltimas – kokia bausmė jų nuomone būtų tinkama?), siekiant išsiaiškinti, kaip jie suvokia kaltės priskyrimą konkrečioje situacijoje.

Pirmoji situacija, kuri buvo vertinama:

1. Jauna mergina, studijuojanti ir gyvenanti su tėvais kreipiasi į policiją teigdama, kad buvo išžaginta, ji teigia, kad kaltinamąjį gerai pažįsta – kaimynas, verslininkas, turintis šeimą. Kaltininkas apklausos metu kaltinimus neigia, sako, kad mergina blogai suprato jo malonų elgesį, bandė jį suvilioti ir dabar iš pykčio kerštuoja. Merginos teigimu prievartiniai veiksmai įvyko kai ji buvo viena namuose, vyras atvyko į svečius. Mergina jį informavo, kad tėvų nėra namuose, tuomet vyras pradėjo su ja vulgariai kalbėti, o pagavęs už rankų parvertė ant sofos ir lytiškai su ja santykiavo. Tiesioginių liudytojų nėra. Mergina apie incidentą niekam nepasakojo.

Vinjetės papildymas buvo :

1.1. Jog įtariamasis kaimynas yra bedarbis, išsiskyręs ir anksčiau teistas už smurtą artimoje aplinkoje. Į merginos namus atvyko išgėręs.

Per šią vinjetę buvo siekiama identifikuoti kaltinamojo charakteristikų kaitos svarbą situacijos rėmuose. Konstruojant šią vinjetę buvo atsižvelgiama į nuosprendžių baudžiamosiose bylose analizės metu pastebėtą kaltinamųjų charakteristikų svarbą, bei masinių medijų analizės metu identifikuotus aspektus, kuriems kaltinamojo atžvilgiu skiriamas didesnis dėmesys, tokius kaip individo užimtumas, socialiniai ryšiai, šeiminei padėtis, taip pat, didelis dėmesys skiriamas psichiką veikiančių medžiagų, tokių kaip alkoholis, vartojimui. Aukos aprašymas iš dalies atitinka idealios aukos stereotipą – jauna, socialiai priimtina veikla užsiimanti mergina. Jos apibūdinimas situacijoje nekinta siekiant atskleisti kaip veiksmų vertinimas kinta remiantis konkrečiai kaltinamojo charakteristikos kaita.

Tuomet sekė antroji situacija:

2. Į policiją kreipėsi vidutinio amžiaus moteris teigdama, kad buvo apsvaiginta ir išžaginta. Kaltinamojo moteris anksčiau nepažinojo. Moters teigimu kaltininkas bare jai pirko gėrimus ir skatino ją gerti, ar jis gėrė neatsimena. Po kurio laiko ji pasijuto apsvaigusi, vaikiną pasiūlė ją parvesti namo, bet kai pasiekė jos namus jis jėga įsiveržė į butą, nutempė ją į miegamąjį ir lytiškai su ja santykiavo prieš jos valią. Moteris mano, kad buvo apsvaiginta, nes tikrai taip greitai neapsvaigsta nuo alkoholinių gėrimų. Kaltininkas – jaunas perspektyvus vaikiną studijuojantis universitete, laisvalaikiu savanoriaujantis gyvūnų prieglaudoje, apklausos metu su kaltinimais nesutinka, sako, kad bare gal ir buvo, bet jokios moters neatsimena. Baro darbuotojai teigia, kad moteris išsvirduliavo iš baro,ėjo pasiremdama į kaltinamąjį. Moteris apie incidentą niekam nepasakojo.

Bei keturi šios situacijos papildymai:

- 2.1. Vaikiną sutinka, kad lytinis aktas įvyko, bet sako, kad tai buvo abiejų sutikimu. Moteris pati parsivedė jį į namus, abu buvo išgėrę.
- 2.2. Tyrimo metu paaiškėja, kad moteris užsiima seksualinio pobūdžio paslaugų už atlygį teikimu.
- 2.3. Mergina buvo jauna, dažna klubo lankytoja, pastebima šokanti su įvairiais vyrais, tą vakarą buvo apsirengusi iššaukiančią aprangą. Vaikiną sutinka, kad lytinis aktas įvyko, bet sako, kad tai buvo abiejų sutikimu.
- 2.4. Merginos organizme buvo rasta narkotinių medžiagų ir ji neatsimena ar pati vartojo jas.

Šios vinjetės rėmuose buvo siekiama daugiau dėmesio skirti aukos charakteristikų kaitai, bei kaip tai veikia situacijos suvokimą. Konstruojant aukos profilį buvo atsižvelgta į nuosprendžių baudžiamosiose bylose analizę bei kaip vertinami provokuojantys ir riziką keliantys nukentėjusiųjų veiksmai. Taip pat, buvo daug dėmesio skiriama masinių medijų analizės metu išryškėjusiems aukos bruožams, bei kaip tam tikri aspektai buvo demonizuojami arba vertinami kritiškai. Puikus pavyzdys yra seksualinio pobūdžio paslaugų teikimas už atlygį, naktinio pasilinksminimo vietų lankymas, bei narkotinių medžiagų vartojimą. Būtent per šių motyvų palaiptišką įtraukimą buvo siekiama atskleisti informantų socialinės vaizduotės ribas bei kaip tai veikia jų individualų situacijos vertinimą. Šioje situacijoje įtariamojo charakteristika buvo iš esmės nekintanti, ji buvo tikslingai sukonstruota siekiant atsitolinti nuo numanomojo kaltinamojo idėjos, todėl pasirinkti teigiamai vertintini įtariamąjį apibūdinantys bruožai, tokie kaip, jaunas individo amžius, socialiai priimtinas užimtumas, interakcija su auka (pasiūlymas parvesti namo) gali būti vertinama kaip kilnus poelgis. Taip buvo siekiama atsižvelgti į situacijos vertinimo kaitą, kuomet situacija neatitinka stereotipinio seksualinio pobūdžio nusikaltimo įsivaizdavimo. Vienas iš pasikeitimų kurį verta paminėti, tai įtariamojo duodami

„parodymai“, per jų kaitą siekiama suteikti dinamikos situacijoms bei sumažinti vertinimo atskirtį, siekiant, kad informantai turėtų ne tik įvertinti situaciją, tačiau verbalizuoti kokie aspektai formuoja jų pačių situacijos vertinimą.

Taip pat, per šias vinjetes atsižvelgiama į tikrojo išprievartavimo idėją keičiant įtariamojo ryšio su auka aspektą.

Visų situacijų atžvilgiu buvo siekiama palikti aplinkybes ganėtinai atviras interpretacijai, nesukuriant stipraus naratyvo situacijos realumo klausimu, taip siekiant suteikti galimybę pačiam informantui, remiantis turima informacija, nuspręsti kiek reali jo nuomone yra konkreti situacija.

Duomenų analizė atliekama naudojant „MAXQDA2022“ programą. Interviu duomenys vertinami naudojant kokybinę turinio analizę. Naudojami kodai atsakymus grupuojantys pagal vinjetės variacijas ir tris aptariamus kriterijus: situacijos vertinimas, kaltės priskyrimas ir skiriama bausmė. Ypatingą dėmesį atkreipiant į stereotipų poveikį dalyvių suvokimui apie kaltės priskyrimą.

Taikant šią interviu metodologiją, tyrimo tikslas – gauti vertingų įžvalgų apie tai, kaip stereotipai veikia kaltės priskyrimą įvairiose situacijose. Išvados gali padėti geriau suprasti sudėtingą stereotipų, sprendimo ir atsakomybės sąveiką.

Šis tyrimas taip pat turi ribotumą. Reikia įvertinti tai, jog išvados gali būti sunkiai pritaikomos platesnei populiacijai, nes fokusuojamasi į Lietuvoje vyraujančius stereotipus bei analizuojama konkrečiai čia gyvenančių individų nuomonė. Taip pat, svarbu prisiminti, jog vinjetės, net ir gerai sukurtos, gali nevisiškai atspindėti realių situacijų sudėtingumą ir niuansus. Faktinių situacijų gausa negali būti visiškai atkartota.

Nepaisant šių ribojimų, toks tyrimas gali būti naudingas siekiant analizuoti stereotipų poveikį kaltės priskyrimui seksualinio pobūdžio nusikaltimų klausimu.

4.2. Interviu analizė

Dėl interviu pobūdžio informantų atsakymai susiskirstė į tris esminius segmentus – situacijos vertinimą, atsakomybės priskyrimą bei pasekmių įvertinimą. Šie trys aspektai buvo vertinami visų aptartų situacijų rėmuose su esminių tikslu – siekiu apžvelgti jų kaitą atitinkamų situacijų rėmuose.

Situacijos vertinimas

Visų pirma, visi informantai po susipažinimo su vinjetės detalėmis buvo prašyti įvertinti situaciją. Šiuo klausimu buvo siekiama įvertinti informantu požiūrį situacijos realumo klausimu per nusikaltimo „tikrumo“ aspektą. Tokiam vertinimui pasitikėjimas ir tikėjimas aukos pasakojimu yra esminis motyvas.

Daugumai informantų toks situacijos įvertinimas buvo gerokai lengvesnis pirmosios vinjetės atžvilgiu lyginant su antrąja. Vertindami pirminę vinjetę dalis informantų buvo linkę manyti, kad nusikaltimas įvyko, tokį savo požiūrį motyvuodami noru pasitikėti aukos pozicija: „[...] *mano pirminė nuomonė tai, kad nusikaltimas vis dėl to buvo ir mergina [...] ne be priežasties kreipėsi į pareigūnus. [...]*“ (I2), „[...] *Iš pirmo žvilgsnio panašu, kad galėjo kaip ir įvykti. [...] norėtusi pasitikėti mergina, nes kodėl tada reikėtų kreiptis į policiją?*“ (I3), „[...] *Didesnė tikimybė procentaliai yra, kad vyras išprievartautų mergina, negu, kad mergina meluotų.*“ (I4). Pareigūnų situacijos suvokimas irgi panašus: „[...] *Jeigu mergina jau taip traktuoja tai gal tada ir tikėčiau.*“ (P4).

Visgi dalis informantų taip pat sakė, kad tokią situaciją būtų sunku įvertinti remiantis pateiktomis detalėmis, buvo išsakomas išsamesnio tyrimo poreikis nustatant fizinius sužalojimus: „[...] *man asmeniškai nepakanka detalių, kad pasakyčiau, nes vienas žodis prieš kitą tai čia nieko nereiškia.*“ (I4), „*Būtų įdomu sužinoti, po kiek laiko mergina kreipėsi ir ar įmanoma padaryti kažkokius tyrimus grynai fizinius, patikrinti, ar vis dėl to buvo kažkaip santykiuama, ar nebuvo ir ar yra kažkokių smurto žymių ar nebuvo, nes atrodo, turėtų vis tiek likti, jeigu buvo priešinimosi.*“ (I5). Informantai, kurių teigimu situacijai trūksta detalių buvo, taip pat, dažniau linkę išvelgti galimą klastą aukos veiksmuose, bei teigdami, jog merginos galimas noras pasipelnėti yra kaltinimų paskata: „*Gal galima išvelgti tiek merginos motyvų [...] jinai norėtų tiesiog kažkokį kerštą daryti ir panašiai.*“ (I5).

Pastebėtina, jog šioje situacijoje du iš keturių apklaustų policijos pareigūnų teigia, jog vertinant aukos parodymus atsižvelgtų ne tik į fizinius įrodymus, tačiau ir vertintų merginą psichologiškai: „[...] *na čia ir iš psichologinės pusės dar žmogų kažkiek tai žiūrėtum, ar ten jinai bendraudama daro kažkokius tai judesius, kad kūno kalba išduotų tarkim, kad jinai na nevisiškai teisybę sako ir šiaip.* [...]“ (P2). „*Nu tai žiūrint kaip jinai pasakoja, nuo daug ko susiklosto šitas tikėjimas [...] nuo fizinės, emocinės būklės.*“ (P4)

Nors įtariamojo charakteristikos nėra minimos kaip esminis motyvas šio vertinimo rėmuose, visgi jų svarba pastebima pakartotiniame situacijos vertinime, kuomet teigiamai visuomenėje suvokiamos charakteristikos yra pakeičiamos neigiamomis. Šiuo atveju didžioji dalis informantų yra linkę pasitikėti aukos pasakojimu: „*Tai čia jau man nebekyla abejonių, [...] Tai čia jau akivaizdžiai. Manau, kad, kad vyras yra kaltas ir nusikaltimas tikrai buvo.*“, „[...] *didesnė tikimybė, kad tai iš tikrųjų įvyko.*“ (I4), Akcentuojami tokie aspektai kaip alkoholio įtaka nusikalstamos veikos padarymui: „[...] *jis buvo girtas. Tai vien dėl to galima mažiau tikėtis jo kažkokių tai adekvačių veiksmų.*“ (I6), „*Jis atėjo neblaivus [...] aš net neabejočiau, kad čia vyro kaltė.*“ (I2).

Taip pat, daug dėmesio skiriama ankstesniems nusižengimams, remiantis jais teigiant, jog įtariamasis yra linkęs nusikalsti: „[...] *vyriškis jau tikriausiai yra linkęs į nusikaltimus, kadangi jau turėjo jų prieš tai...*“ (I5), „*Ir vien dėl to, kad jisai anksčiau buvo teistas, tai tikėtina, kad ir šį kartą*

jis nebus pasikeitęs [...]“ (I6), „Kadangi jis jau turi tam tikras praeities įvykius, aš įsivaizduočiau, yra, tai padidina tikimybę [...]“ (I7). Toks požiūris pastebimas ir kai kurių pareigūnų vertinime: „Jis išsiskyręs ir anksčiau baustas, tai jau jisai tą bėdą turi iš anksčiau [...]“ (P4).

Visgi, pastebėtinai informantų vertinimo pasikeitimas kuomet pereinama prie antrosios vinjetės. Nors vertinant pirminę versiją informantai visgi buvo labiau linkę teigti, kad nusikaltimas įvyko, tačiau tai buvo motyvuojama ne per pasitikėjimą aukos pozicija, tačiau per nepasitikėjimą įtariamojo pozicija: „*Labai įtartina skamba, kai tas vaikinys studentas sako, kad nepamenu tas moters, kad nelabai atsimenu, ar buvo bare ir panašiai, tai vėlgi skamba kaip kažkoks melas [...]“ (I3), „Bet taip pat jisai neigė, kad kaip ir neigia, kad buvo tam klube, bet taip pat darbuotojai matė jį.“ (I4), „[...] šiek tiek įtartina, jog vaikinys neprisipažįsta, jog iš tiesų išvedė tą moterį [...]“ (I5). Šiuo klausimu panašų požiūrį išsakant ir pareigūnams: „[...] įžvelgiu [...] kažkiek tai melo [...] Tai vaikinys meluos – kaltas.“ (P4).*

Pastebėtina, kad dalis informantų kritiškai vertino aukos būseną bei galimybę tinkamai atsiminti ir interpretuoti įvykio detales: „*galimai jinai šiek tiek pagražina vien dėl to, kad atgauti pinigų iš jo ar kažko panašaus, arba jis ją įžeidė, jinai nori jam atkeršyti.“ (I6), „Nes vis tiek, jeigu jinai svirduliuoja ir matė, kad jinai svirduliuojanti kažkur ėjo ir tai vis tiek nu alkoholis galėjo pareiti, kažkaip gali būt galėjo prisigalvoti [...] galbūt ir haliucinacijos kokios, nežinau atitinkamai ką jį vartojo [...]“ (I7).*

Toks kritiškas vertinimas dar labiau sustiprėjo papildžius vinjetę. Šis papildymas iš esmės sukuria nesusipratimo ar netinkamo interpretavimo galimybę, kuri informantų akyse sustiprina įtariamojo poziciją. Informantai linkę vertinti, kad aukos suvokimui turėjo įtakos alkoholio vartojimas ir, kad ji pakeitė savo požiūrį apie situaciją „po fakto“: „[...] *abudu gėrę ir grįžo namo ir lytiškai santykiavo abiejų sutikimu. Ir ir. Arba jis tada įžeidė ją ir jinai nori atkeršyti [...]“ (I6), „Vien tas faktas, kad tu esi apsvaigus, ir po to galbūt gailiesi, jog permiegojai su kažkuo negali būti patvirtinimas, jog jis ten tave išprievartavo ir kad tu nesutikai tuo momentu.“ (I5), „Vertinu tai, kad abu apsvaigę. Tai jau yra tikėtina, kad viskas buvo iš abiejų pusių. Tiesiog moteris kažko neprisimena ir dabar bando tą savo kažkokią vidinę kaltę išpirkti.“ (I2), „[...] linkčiau link vaikino pusės, kad jis buvo auka ir buvo apgautas, kad jį apkaltino neteisingai.“ (I3). Pareigūnai šiuo klausimu pasisako panašiai: „*Čia turbūt būna tokių situacijų, kad ir kaip ir moteris nori, bet vėliau kažkas jai ten susišviečia ir pradeda sakyti, kad nieko aš norėjau ir jis mane išprievartavo.“ (P4).**

Dalis informantų, nors nebuvo pasirengę pilnai tikėti įtariamojo pozicija visgi akcentavo fizinių įrodymų svarbą siekiant patvirtinti aukos pasakojimą: „[...] *kažkaip įrodyti tą nesutikimą jinai turėtų galėti.“ (I5), „[...] reikėtų žiūrėt visą visumą vertinti įrodymų, kokie jie ten bebūtų“ (P2).*

Situacijos vertinime, taip pat, pastebimas didelis dėmesys aukos socialiai nepriimtiniams veiksams. Tai pastebima į vinjetes įtraukiant tokius motyvus kaip seksualinio pobūdžio paslaugų

už atlygį teikimą, ar aukos dažną lankymąsi naktinio pasilinksminimo vietose bei iššaukiančią aprangą.

Didelė dalis informantų per šiuos elementus motyvuoja aukos norą pasipelnyti ar kažkaip kitaip apgauti įtariamąjį: „*jinai tiesiog norėjo iš jo pinigų ir negavo [...] užsisakė ir nenorėjo mokėti ir jinai šiuo atveju norėjo tiesiog atgauti savo pinigus arba atkeršyti už nemokumą.*“, „*jie atsisėdo, abudu gėrė ir jinai jį parsivedė namo.*“ (I6), „*[...] galbūt tiesiog nesumokėjo ir jinai meluoja*“ (I5), „*Labai pakeičia požiūrį tas, kad jinai užsiima seksualinių paslaugų teikimu už atlygį [...] gal vaikinai nesumokėjo*“ (I2). Panašiai pasisakė ir pareigūnas: „*Liudininkų teigimu [...] nukentėjusioji geria ir šoka su visokiausiais vyrais, tai ir šiuo atveju gali būti, kad mergaitė ne išprievartauta, o tiesiog jinai, kaip ir praeita vidutinio amžiaus moteris, norėdama pasipelnyti iš vaikinuko melagingai duoda parodymus.*“ (P4).

Nors informantai įžvelgė galimybę, jog nepaisant aukos užimtumo ar laisvalaikio praleidimo, situacija vis tiek galėjo įvykti, tačiau vėl gi akcentavo fizinių įrodymų poreikį siekiant patvirtinti aukos poziciją. Taip perteikiant nepasitikėjimą kylantį iš tokių neigiamai vertinamų aspektų kaip socialiai nepriimtinas užimtumas, alkoholio vartojimas bei dažnas lankymasis naktinio pasilinksminimo vietose. Visgi, verta pastebėti, kad net daliniai fiziniai įrodymai, tokie kaip narkotinių medžiagų organizme aptikimas, nepaisant to, kad nėra tiesioginio įrodymo ar auka ne pati juos vartojo, skatina informantus labiau pasitikėti merginos pozicija. Nors apsvaiginimo galimybė buvo minima visose antros vinjetės variacijose, tačiau realus šių medžiagų aptikimas aukos organizme turėjo žymų poveikį situacijos vertinimui: „*[...] galbūt jis jai įmetė į gėrimą.*“ (I6), „*Net, jeigu ir buvo rasta narkotinių medžiagų, tai manau, kad tai galėjo būti ir vaikinų darbas [...]*“ (I3), „*Jau, kadangi rasta narkotikų, linkčiau, kad ji buvo kažkuo apsvaiginta [...]*“ (I2).

Pastebėtina, kad šioje situacijoje informantai taip pat kritiškiau vertina įtariamojo veiksmus, nepaisant to, kad patys veiksmai nepakito: „*Kitas dalykas labai įdomu, jog vaikinui atrodo sutikimas, jog jie kartu gėrė ir jinai atsivedė jį namo. Tai nėra sutikimas iš esmės tai jeigu tikrai tokie sutikimo veiksmai buvo, tai vaikinai labai nesuprato situacijos [...]*“ (I5). Panašiai pasisakė ir pareigūnas: „*Man pati kažkaip tai pradžia užkliuvo, man atrodo žinok bus vaikinai kaltas [...] visa kita man tai tolygiai buvo, bet pradžia visiškai kitokia, kad dėl vaikinų iniciatyvos viskas įvyko.*“ (P4).

Atsakomybės paskirstymas

Antras aspektas kurį buvo prašoma įvertinti – kaip pasiskirsto atsakomybė dėl situacijos susiklostymo. Šio klausimo tikslas buvo ne tiesiog įvertinti ar informantų nuomone įtariamasis kaltas ir įvykdė nusikalstamus veiksmus, tačiau kaip jų suvokimu pasiskirsto atsakomybė už individualius dalyvių veiksmus, galėjusius turėti poveikį tokio įvykio rėmuose.

Pirmosios vinjetės rėmuose, nors kaltė dėl nusikaltimo įvykdymo buvo priskiriama įtariamajam, visgi dalis informantų įžvelgė savisaugos trūkumą iš aukos pusės, akcentuojant vyro įleidimą į namus kaip netinkamą poelgį. Visgi tokie aukos veiksmai labiau suprantami per naivumo negu kaltės prizmę: „*Man šiaip kyla klausimas, kodėl jinai įsileido jį į namus? [...]*“ (I2), „*kviestis kažkokį kaimyną gan neįauku, jeigu nėra nieko namuose.*“, „*[...] duočiau taip 30 % merginos kaltės dėl to, kad gal neapgalvojus pasikvietė į namus [...]*“ (I3), „*20 % mergina tikriausiai dėl to, kad įsileido, nesvarbu, kad kaimynas, jinai viena namuose.*“ (I4), „*[...] 100 % yra vyriškis kaltas, tačiau vėlgi buvo galima imtis kažkokių saugos priemonių ir, tarkim, neįleisti vyro*“ (I5). Papildytoje vinjetėje pastebima, jog aukos veiksmai yra dažniau pateisinami akcentuojant neprognozuojamą išgėrusio asmens elgesį: „*Prieš neblaivų žmogų aš net pati nepasipriešinau kai jis ateitų [...]*“ (I2), „*[...] mergina tiesiog nežinau dėl kažkokių priežasčių pasikvietė į namus, bet skamba taip, kad jinai neturėjo jokios intencijos, jokio noro santykiuoti su tuo vyriškiu.*“ (I3).

Vėlgi pastebimas kiek kitoks situacijos vertinimas antrosios vinjetės rėmuose. Nepriklausomai nuo to ar informantai manė, kad nusikalstama veika įvyko, ar ne, jie buvo linkę kritiškai vertinti aukos veiksmus bei jų reikšmę situacijos rėmuose. Akcentuojant tai jog auka buvo viena ir iš baro pati išėjo su įtariamoju: „*Bet pasakyčiau iš dalies ir mergina kalta, nes nu girta su nepažįstamu žmogum namo, nepranešė, nu nepaskambino draugėm ar pažįstamom kuo pasitiki ir tiesiog leido palydėti iki namų.*“ (I4).

Taip pat daug dėmesio skiriama alkoholio vartojimui tapatinant tai su neatsakingumu. Verta paminėti, jog šios vinjetės rėmuose apsvaigimas aukos ir kaltinamojo atžvilgiais vertinami skirtingai. Aukos atžvilgiu tai suprantama kaip neatsakingo elgesio požymis akcentuojant, kad mergina jį vartojo savo pasirinkimu ir tai turėjo įtakos situacijos susiklostymui: „*Tai, manau, iš tiesų, vaikinio kaltė būtų kokie 65 %, o likusioji dalis moters. Tai vėlgi dėl svaigalų ir dėl atminties, ir dėl to, kad neatsakingai elgėsi.*“ (I3), „*[...] mergina buvo per daug išgėrusi ir galėjo tiesiog nepersistengti su alkoholiu ir gal to ir būtų neįvykę tada.*“ (I3), „*[...] per prievartą jai nieks nepylė to alkoholio [...]* tai nei vienas nėra visiškai nekaltas.“, „*[...] moteris leidosi būti girdoma [...]* jie buvo viešoje vietoje, ji galėjo bet koku atveju atsisakyti [...],“ (I5).

O įtariamojo atžvilgiu alkoholio vartojimas suprantamas kaip tam tikra jo veiksmus švelninanti aplinkybė. Nors teigiama, kad nederėtų užsiimti lytiniais santykiais išgėrus, visgi tai suteikia netinkamo situacijos interpretavimo iš vaikinio pusės galimybę. Tad veiksmai nors nėra vertinami kaip teisingi, tačiau suprantami labiau kaip alkoholio kaltė, ne paties individo veiksmų pasekmės: „*[...] vertinant abiejų apsvaigimą teigčiau, kad kažkokios kaltės iš nei vienos pusės nebuvo [...]*“ (I2)

Pastebėtina, kad moters užsiimančios seksualinio pobūdžio paslaugų už atlygį teikimu, atveju vaikinio atsakomybė iš esmės nebuvo įžvelgiama nepriklausomai nuo to ar informantai buvo linkę

tikėti aukos pasakojimu, ar manė, kad ji melagingai kreipėsi dėl nesumokėtų pinigų, informantai situacijos atsakomybę buvo linkę perkelti moteriai: „*Kaltę vien į moters pusę kreipti dėl to, nes jinais užsiima nelegaliu verslu, pardavinėja save.*“ (I2), „*Manau, moters kaltė šioje vietoje būtų*“ (I3), „*[...] čia bus moters kaltė, jog visa šita situacija įvyko.*“ (I6).

Nors ir dauguma informantų išvelgė didesnę aukos atsakomybę vinjetėje kur minima iššaukianti merginos apranga. Tačiau dažnai jausdavo poreikį užtvirtinti, jog tokie aspektai neturėtų daryti įtakos nusikalstamos veikos padarymui: „*Labai nenoriu būti tas stereotipinis žmogus, kad taip apsirengus, tai pati kalta [...]*“ (I2), „*Pirmas dalykas iššaukianti apranga [...] jeigu nori apsisaugoti nuo to, manau, kad reikėtų rengtis santūriau. Bet, jeigu tau patinka, tai kodėl gi ne?*“ (I6). Šis sentimentas ypač pastebimas kalbintų pareigūnų tarpe: „*Nieko nekeičia tas, kaip jinais apsirengus visiškai [...] tas apsirengimo būdas ir, ir bendravimas su kitais asmenimis nepasako apie žmogų.*“ (P2), „*[...] mano įsitikinimu, kad žmonės gali rengtis taip, kaip jie nori [...] dėl to neturėtų būti [...] didesnė rizika [...]*“ (P1).

Situacijos pasekmės

Paskutinis aspektas kurį buvo prašoma įvertinti – situacijos pasekmės. Informantai buvo prašomi įsikūnyti į teisėjo poziciją jiems suteikiant pilną galią priimti, jų nuožiūra, tinkamiausią sprendimą.

Nors pirmoji vinjetė stipriausiai atspindi idealią auką, ir bene dažniausiai buvo vertinama kaip reali, visgi informantai nebuvo linkę skirti bausmės jos rėmuose, argumentuojant, jog turima informacija yra nepakankama siekiant priimti sprendimą: „*Šiuo metu, su šiom detalėmis jaučiu, nebūtų jokios bausmės.*“ (I4), „*[...] realiai tiesiog pagal pasakojimą tai nebūtų galima priskirti nei vienam asmeniui aukos pozicijos kažkaip.*“ (I5), „*Tai mažai informacijos kažką bandyti nuspręsti.*“ (I6).

Visgi, papildžius vinjetę pastebima, jog informantai yra labiau linkę apsvarstyti galimą bausmę, jos skyrimą motyvuoja per alkoholio vartojimą, bei ankstesnį teistumą: „*[...] tarp 1 metų ir 3 kažkas panašaus*“, „*[...] jis jau buvo teistas. Aplamai tai aš jį iškeldinčiau iš tos vietos. [...] skirti 6–7 metus, kadangi jau buvo nuteistas, tai greičiausiai nepasimokė ir, mano manymu, kartota vėl toliau.*“ (I3), „*nežinau 5–6 metai*“ (I4), „*5 metų kažkas tai panašaus.*“ (I6).

Vertinant antrąją vinjetę informantų požiūriai buvo labiau konkretūs, račiau remiamasi nepakankamais įrodymais, kaip bausmės neskyrimo priežastimi. Taip pat pastebima didesnė bausmių skyrimo įvairovė nurodant nuo 4 m. – 5 m. laisvės atėmimo, iki 20 m. laisvės atėmimo: „*[...] skirčiau jam 4 metus laisvės atėmimo [...]*“ (I3), „*[...] 6–5 metai kažkur.*“ (I4), „*Bet tokia jau nemažą, kokių 20 metų.*“ (I5).

Pastebėtina, kad antrosios vinjetės rėmuose kur kas dažniau apsvarstoma galimybė skirti bausmę aukai. Toks pasirinkimas motyvuojamas per melagingų kaltinimų galimybę: „*Skirčiau*

bausmę moteriai [...] 3 metus nelaisvės atėmimo [...] melavo kad visai kita pozicija jos buvo” (I3), “[...] tebūnie irgi, nežinau, už melagingus“ (P4). Taip pat, numatomas tam tikrų priemonių taikymas atsižvelgiant į neatsakingą aukos elgesį: „O merginai, manau, skirčiau į anoniminių alkoholikų klubą nueiti.“ (I3), „Turbūt, kad būtų ribojamas jos įėjimas į barus [...]” (I7).

Kaip minėta, dalis kalbintų informantų yra policijos pareigūnai. Apklausiant konkrečiai šią informantų grupę siekis buvo suprasti ar yra esminių skirtumų tarp asmenų tiesiogiai susiduriančių su nusikaltimais kasdienėje veikloje ir „žmogaus iš gatvės“ perspektyvos, kuri tikėtina yra labiau formuojama per masinių medijų perteikiamą įvaizdį.

Kalbinti pareigūnai atsakydami į klausimus plačiai dalinosi tyrimo proceso detalėmis ir veiksmais kurių imtųsi konkrečios situacijos rėmuose: „[...] jeigu būtų gautas toksai pareiškimas [...] policija turėtų pradėti ikiteisminį tyrimą [...]“ (P1), „[...] turėtų būt pradėtas tyrimas ir tyrimo metu ir medicinos ekspertizė visos išvados [...] Be tyrimo tikrai negalėčiau pasakyt.“ (P4), „[...] reikėtų bet koku atveju ir teismo med-ekspertas pasisakytų ir įrodymai surinkti ir apklausos tiek nukentėjusio asmens tiek įtariamojo [...].“ (P2)

Taip pat, buvo gerokai rečiau linkę apsvarstyti kaltės priskyrimą, tokį pasirinkimą motyvuodami per platesnio tyrimo poreikį, bei akcentuodami nešališkumo svarbą: „Vėlgi mums svarbios faktinės aplinkybės, kurios arba patvirtintų arba paneigtų tą ten veiką padariusį asmenį [...]“ (P1), „[...] būtent žmogaus socialiniai visokie ten tie veiksmai ir panašiai ir jo stažas jisai neturėtų įtakoti sprendimų priėmimo, jeigu jau yra įrodymas nusikalstamos veikos.“ (P3)

Visgi tam tikri aspektai, tokie kaip minimas aukos alkoholio vartojimas, atvira apranga bei socialiai nepriimtinas užimtumas, informantų buvo vertinami kritiškai. Be abejo, toks vertinimas yra asmeninės individų nuomonės atspindys ir neturėtų būti suvokiama kaip indikatorius, jog stereotipais paremtas situacijos vertinimas turi neigiamą poveikį nusikaltimų tyrimui: „Tai atlieka specializuoti kriminalinės policijos padaliniai, kur iš tikrųjų sutelkti geriausi pareigūnai, turintys tikrai dideles patirtis ir, mano supratimu, tikrai sugebantys atsiriboti nuo kažkokių asmenybių ir tiesiog „nepatinka“, tų dalykų manau, kad yra minimaliai arba nėra visai, arba bent jau neturėtų būti.“ (P1). Visi apklausti pareigūnai interviu metu labai akcentavo savo nešališkumą ir objektyvios tiesos atskleidimo svarbą. Tačiau kartu pastebėtina, jog supratę tyrimo pobūdį pareigūnai buvo linkę kalbėti mažiau, rečiau išsakydavo savo asmeninę nuomonę. Nepaisant to iš interviu matyti, jog tam tikrais klausimais policijos pareigūnų požiūriai yra panašūs į „žmogaus iš gatvės“ ir vadovaujasi stereotipais paremtais įsitikinimais.

5. Diskusija

Masinių medijų turinio analizė

Masinių medijų analizės metu išryškėja keli esminiai individų bruožai kurie yra naudojami konstruojant kaltinamojo bei nukentėjusiojo portretus. Šie elementai yra gretimai susiję su idealios aukos koncepcija bei atspindi aiškias socialinės vaizduotės ribas. Straipsnių autoriai nukentėjusiąją charakterizuoja per jaunos merginos prizmę, siekiant suformuoti skaitytojo palankumą akcentuojami tokie bruožai kaip nukentėjusiojo lytis, pabrėžiamas jaunas amžius, ar didelis amžiaus skirtumas tarp kaltinamojo ir aukos. Toks siekis nukentėjusius asmenis pateikti kaip jaunas merginas atitinka Nils Christie (1986) idealios aukos teoriją. Christie savo darbe nagrinėja socialiai konstruojamą idealios aukos sąvoką, pabrėždamas, kaip aukos dažnai vaizduojamos atitinkančios tam tikrus kriterijus, siekiant gauti užuojautą ir paramą. Vienas iš idealios aukos bruožų yra jaunystė, nes ji atitinka nekaltumo ir pažeidžiamumo suvokimo sąvokas. Jaunos aukos laikomos ypač tinkamomis įkūnyti šią idealios aukos personifikaciją. Per amžių perteikiamas nekaltumas ir gebėjimo apsiginti neturėjimas palankiau priimamas visuomenės akyse. (Christie 1986). Aukos apibūdinimas per jaunatvės prizmę gali būti naudojamas siekiant paveikti skaitytojo požiūrį, sukurti jaunystės, nekaltumo ar net geranoriško, tačiau naiviai pasaulio gerumu tikinčio individo įvaizdį. O amžiaus skirtumas perteikia galios disbalansą, auką pozicionuojant kaip silpnesnę. Toks nukentėjusiųjų vaizdavimas medijose sustiprina įspūdį, kad aukos turi būti silpnos arba bejėgės, kad būtų laikomos realiomis aukomis, vertomis užuojautos ir teisingumo. Tokie aspektai kaip alkoholio ar narkotikų vartojimas neminimi net ir tais atvejais, kai iš įvykių aprašymo šių medžiagų vartojimas ir aukos, ir kaltinamojo atžvilgiu gali būti numanomas. Šie aspektai ko gero nėra akcentuojami siekiant išlaikyti atskirtį tarp gėrio ir blogio, šiuo atveju tarp aukos ir kaltininko. Pastebimas selektyvus tam tikrų bruožų ignoravimas kai straipsnio autorius siekia teigiamai perteikti aukos perspektyvą ir konstruoti realaus nusikaltimo naratyvą. Jei auka nepasižymi šiais bruožais, pastebimas polinkis kvestionuoti aukos patirtį bei nusikaltimo realumą. Tai galima vertinti per socialinės vaizduotės ribų peržengimo prizmę.

Verta paminėti, jog skiriama itin mažai dėmesio tokiems bruožams kaip aukos užimtumas, išsilavinimas, etniniai ar religiniai bruožai. Visgi, atvejais, kai užimtumas yra socialiai nepriimtinas, autoriai renkasi jį minėti pabrėžiant negatyvų požiūrį į auką, šiais atvejais auka yra kur kas dažniau tapatinama su profesija ir jos neigiamomis anotacijomis. Per aukos tapatinimą su atliekamu darbu ar ankstesniais nusižengimais atsitolinama nuo individo, kaip nukentėjusiojo, suvokimo. Dėl konkrečių visuomenėje neigiamai vertinamų veiksmų nesuteikiant „aukos“ statuso. Polinkis perkelti seksualinio pobūdžio nusikaltimų kaltę aukai dėl visuomenėje nepriimtino užimtumo pastebimas ir Liza Ziv straipsnyje „Police Perceptions of Sex-worker Rape Victims and Their Offenders: A Vignette Study“. Autorė analizuoja, kaip pareigūnų požiūris ir kaltės atribucija kinta, priklausomai nuo to ar minimas nukentėjusiosios užimtumas – seksualinių paslaugų už atlygį teikimas. Pasak autorės, respondentai buvo kur kas labiau linkę neužjauti nukentėjusiosios ir didesnę dalį kaltės perkelti jai, kuomet buvo informuoti apie aukos užimtumą. (Ziv 2021). Tai be abejojimo siejasi ir su Christie idealios aukos idėja –

visuomenėje neigiamai vertinamas darbas, ypač susijęs su seksualinių paslaugų teikimu už atlygį, prieštarauja nekaltos naivios aukos personai, todėl sunkiau tokį individą suprasti kaip nukentėjusį ir nekvestionuoti jo veiksmų. Panašus požiūris pastebimas straipsnyje aprašančiame nusikaltimą atliktą prieš vyriškos lyties auką. Pasak Christie kategorijai „auka“ gali priklausyti tik tie, kurie visiškai atitinka visuomenėje susiformavusį idealios aukos suvokimą. Kadangi asmenys atliekantys laisvės atėmimo bausmę visuomenėje suvokiami itin neigiamai, tai suteikia galimybę perkelti situacijos kaltę nukentėjusiajam taip pilnai jo nesuvokiant kaip realios aukos (Bradford-Clarke, Davies, Henley 2022).

Verta pastebėti, jog formuojant kaltininko portretą straipsnio autoriai dažniau linkę akcentuoti tokius bruožus kaip vyresnis kaltininko amžius, branda, taip pat daug dėmesio skiriama ankstesniems nusizengimams bei alkoholio ar psichotropinių medžiagų naudojimui. Šių bruožų išryškinimas formuoja supratimą jog nusikaltimus asmens seksualinio apsisprendimo laisvei atliekantys žmonės yra linkę nusikalsti. Straipsnių pavadinimuose neretai formuojamas suvokimas, jog kaltinamieji yra „monstrai“, „pabaisos“ – atsitolinama nuo individualaus kaltininko suvokimo ir asmenys generalizuojami perteikiant suvokimą, kad iš šiuos bruožus atitinkančio individo galit tikėtis tokio elgesio. Tai vėlgi turi sąsajų su socialine vaizduote – nusistovėjęs suvokimas, jog seksualinio pobūdžio nusikaltimus atliekantys individai yra amoralūs, nejaučiantys gėdos ar gailėsčia siaubūnai (Yap 2017). Tarytum sugrįžtama prie manymo, kad tokius individus galima išskirti iš minios, kad asmenys linkę atlikti tokio pobūdžio nusikaltimus yra anomalija. Jei renkamosi gilintis į individualumo suteikiančius bruožus, tokius kaip užimtumas, dažniausiai jie naudojami pabrėžti visuomenėje gerbiamą kaltinamojo profesiją – politikas, psichologas. Per tokį profesijos išryškinimą ne tik akcentuojamas jėgos disbalansas tarp aukos ir kaltininko, tačiau perteikiamas disonansas tarp socialiai priimtinos kaltinamojo profesijos, bei neigiamai vertinamų veiksmų.

Nuosprendžių baudžiamosiose bylose analizė

Nuosprendžių baudžiamosiose bylose analizė rodo, kad dauguma kaltinamųjų yra bedarbiai ir nepriklauso užimtumo tarnybai, visgi žiniasklaidoje tokie asmenys nėra akcentuojami. Dažnai pabrėžiamas kaltinamųjų užimtumas, kai jis yra suvokiamas kaip reikšmingas, gerbtinas. Toks vaizdavimas gali būti naudojamas siekiant sukurti galingesnę kaltinamųjų įvaizdį. Verta pastebėti, jog toks pasirinkimas ne tik perteikia kaltininką kaip esantį galios pozicijoje siekiant formuoti palankumą aukos atžvilgiu. Tačiau kartu gali būti siekis kurti sensacingus straipsnius.

Ankstesnis kaltinamojo teistumas yra akcentuojamas daugelyje publikacijų, tačiau nepaisoma to už kokią nusikalstamą veiką buvo skirtas ankstesnis teistumas. Daug kaltinamųjų yra anksčiau teisti, tačiau maža dalis jų yra teisti už seksualinio pobūdžio nusikaltimus. Taip pat pastebima, kad nemaža dalis kaltinamųjų yra anksčiau neteisti, nors žiniasklaidoje kuriamas įvaizdis,

jog jie yra "užkietėję nusikaltėliai". Šie aspektai atspindi iškreiptą realybę kurią konstruoja masinės medijos.

Nors skiriamos bausmės nėra akcentuojamos žiniasklaidoje, visgi jų skyrimas taip pat suteikia tam tikro konteksto apie tokių nusikaltimų suvokimą, bei jų rimtumo vertinimą. Visgi, bausmė yra vienas tų aspektų, kuri formuoja visuomenės suvokimą apie nusikalstamus veiksmus. Šie naratyvai gali turėti neigiamą poveikį visuomenės suvokimui ne tik apie pačius nusikaltimus ir jų svarbą valstybės požiūriu, tačiau ir apie tokio pobūdžio nusikaltimų aukas bei kaltinamuosius.

Interviu analizė

Vertinant informantų pasisakymus pastebėtinai skirtumas tarp pirmosios ir antrosios vinjetėjų vertinimų. Pirmoji auka glaudžiai atitinkanti N. Christie idealios aukos idėją, buvo vertinama kur kas palankiau, jos veiksmus dažniau suvokiant per naivumo prizmę, o veiksmus atliktus prieš ją dažniau įvertinant kaip realų nusikaltimą. Ypatingai palankiai aukos pozicija buvo vertinama papildžius vinjetę neigiamomis kaltinamojo charakteristikomis. Verta pastebėti, jog šių elementų akcentavimas, kaip motyvo dėl pasitikėjimo aukos pozicija, taip pat atkartoja masinių medijų analizės metu pastebėtą naratyvą kuomet visais atvejais apsvarstomas alkoholio vartojimas bei galimi įtariamojo ankstesni susidūrimai su teisėsauga. Svarbu atkreipti dėmesį, jog nors vinjetėje naudotas teistumas buvo bent iš dalies gretimas seksualinio pobūdžio smurtui, tačiau jo detalės nebuvo kvestionuojamos, bei nebuvo svarstomas sąsajumo nebuvimas. Tai vėl gi atkartoja medijų analizės metu pastebimą naratyvą, jog, nepriklausomai nuo ankstesnių nusižengimų pobūdžio, individai suvokiami kaip linkę pakartotinai nusikalsti remiantis ankstesnio teistumo egzistavimu, o ne ankstesnės nusikalstamos veikos pobūdžiu.

Antrąją vinjetę informantai vertino kritiškiau, ypač pabrėždami galimą aukos neatsakingumą ir alkoholio vartojimo įtaką. Atsižvelgiant į šiuos bruožus atsakomybė dėl situacijos susiklostymo dažniau buvo vertinama kaip abipusė, ar net didžiąja dalimi aukos kaltė. Verta paminėti, jog alkoholio vartojimas buvo vienas iš aspektų kurio masinių medijų publikacijose aukos atžvilgiu buvo beveik neįmanoma aptikti net situacijose kuriose minimos bendros išgertuvės. Toks aukos vaizdavimas gali būti siekiant išlaikyti aukoms palankų naratyvą. Informantų vertinimai puikiai atspindi neigiamą požiūrį į alkoholio vartojimą, per jį motyvuojant nepasitikėjimą situacijos atsiminimais bei neprognozuojamus veiksmus.

Per alkoholio vartojimą bei kitus neigiamai suvokiamus bruožus taip pat motyvuojamas poreikis skirti atitinkamą bausmę ne tik kaltininkui, tačiau ir pačiai aukai. Toks poreikis „taisyti“ merginos elgesį atliepia kaltės perkėlimą aukai. Nors alkoholio vartojimas yra priimtinas, visgi jo priešiškus idealios aukos suvokimui skatina individus jį demonizuoti, vertinti kaip aukos ydą, kuri turi būti panaikinama siekiant ją priimti kaip teisingą ir nekaltą dėl situacijos. Toks požiūris tampa

labai akivaizdžiu atsižvelgiant į tai, jog nepaisant alkoholio vartojimo iš įtariamojo pusės. Ir pirmoje, ir antroje vinjetėse nei vienas iš informantų neakcentavo poreikio „taisyti“ šį individo elgesį. Nors yra akcentuojama alkoholinių gėrimų įtaka asmens veiksams, visgi tai atitinka numanomo kaltinamojo charakteristiką, tad informantai nejaučia poreikio kažkaip šalinti šią asmens „ydą“.

Verta paminėti, jog dalis informantų išsakiusių neigiamą požiūrį antrosios vinjetės rėmuose taip pat pakartotinai akcentavo, kad merginos apranga neturėtų būti vertinimui reikšmingas aspektas. Toks vertinimo disonansas gali būti kintančio požiūrio į aukas pasekmė. Tokie judėjimai kaip „What were you wearing“ siekiantis didinti visuomenės sąmoningumą apie aukos kaltinimo mentalitetą, paremtą aprangos, kaip seksualinio pobūdžio nusikaltimo provokacijos vertinimu, skatina šio stereotipinio požiūrio atmetimą. Pasak judėjimo pradininkų, tokie stereotipai skatina valinių kaltininko veiksų kaltės perkėlimą aukai taip konstruojant nukentėjusių kaltinimo kultūrą (Dove center of st. George Utah 2024). Interviu metu pastebima, jog nors neigiamos mentaliteto anotacijos yra suvokiamos bei siekiama jomis nesivadovauti, tačiau pasąmoningas polinkis kaltinti auką remiantis jos aprangos pobūdžiu išlieka. Per tokį vertinimą galima pastebėti kaip situacijos yra atitolinamos nuo idealios aukos idėjos, visgi, pasak N. Christie, ideali auka turi būti suvokiama kaip nekalta dėl situacijos susiklostymo. Toks kritinis veiksų vertinimas indikuoja poreikį mažiau pasitikėti ir tikėti aukos pozicija, bei palengvina kaltės perkėlimą kai nukentėjusioji yra suvokiama kaip neatitinkanti idealios aukos idėjos.

Taip pat, pastebėtina, jog vertinant antrąją vinjetę informantai linkę atsižvelgti į tai, jog kaltininkas ir auka yra nepažįstami, bei remiantis tuo labiau pasitikėti aukos pozicija. Toks polinkis pasitikėti aukos perspektyva šioje situacijoje gali būti masinėse medijose atspindimos realybės pasekmė, konstruojanti „tikrojo“ išžaginimo naratyvą akcentuojant, kad kaltininkas yra nepažįstamas ir, kad apsvaigino ir pasinaudojo mergina. Tai iš esmės eliminuoja galimybę aukai būti kaltai dėl susiklosčiusios situacijos, priartinant ją prie idealios aukos idėjos kartu pradedant dvejoti įtariamojo pozicija.

Šis žymus situacijos vertinimo išsiskyrimas tarp pirmosios ir antrosios vinječių gali būti nulemtas aukos charakteristikų, kurios pirmosios situacijos rėmuose labiau atitiko idealios aukos bruožus, o antrosios vinjetės variacijose įgalino šiai idėjai priešingas charakteristikas. Informantų požiūriai atitinka medijų analizės metu pastebėtus naratyvus, perteikiančius neigiamą požiūrį į alkoholinių gėrimų vartojimą bei naktinio pasilinksminimo vietas ar kitas socialiai nepriimtinas veiklas. Pasitikėjimą nukentėjusiaja konstruojant per tam tikrus esminiais suvokiamus bruožus, vietoj visos situacijos visumos.

Tyrimu taip pat buvo siekta atsižvelgti į galimus vertinimo skirtumus tarp „žmogaus iš gatvės“ bei policijos pareigūnų. Be abejo, kalbintų pareigūnų žinios apie tokio pobūdžio nusikaltimus bei jų tyrimo procesą buvo naudingos vertinant situacijas. Pareigūnai plačiai dalinosi tyrimo proceso

detalėmis ir pabrėžė konkrečių veiksmų, kurių imtųsi, svarbą situacijos išaiškinimui. Jie dažniau pabrėžė tyrimo ir medicinos ekspertizės būtinybę prieš priimant sprendimus, kas atspindi jų profesinę patirtį ir poreikį išlikti nešališkais bei objektyviais. Policijos pareigūnai buvo rečiau linkę skubotai priskirti kaltę, nurodydami, kad reikia išsamaus tyrimo ir faktinių aplinkybių nustatymo. Jie pabrėžė, kad asmens socialinė padėtis ar ankstesni veiksmai neturėtų daryti įtakos sprendimų priėmimui, jei yra įrodymai, patvirtinantys nusikalstamą veiką. Vis dėlto, tam tikri aspektai, tokie kaip aukos alkoholio vartojimas, atvira apranga ir socialiai nepriimtinas užimtumas, buvo vertinami kritiškai. Nors šis vertinimas atspindi asmeninę pareigūnų nuomonę, tai rodo, kad jų asmeninis požiūris gali būti paveiktas visuomenėje vyraujančių stereotipų. Verta atkreipti dėmesį, kad iš 9 pareigūnų į kuriuos buvo kreiptasi dėl dalyvavimo tyrime, savo išvalgomis sutiko pasidalinti 4. Du pareigūnai atsisakė tyrime dalyvauti pradėjus interviu procesą savo pasirinkimą motyvavo teigdami, jog jokios minimos detalės nėra reikšmingos ir tyrimas visada vykdomas pagal reikalavimus. Be abejo, reikalavimų bei nuodugnaus tyrimo vykdymo svarba neturėtų būti minimalizuojama, ir kaip minėta buvo akcentuojama ir kalbintų informantų tarpe. Visgi dera paminėti, jog stereotipais paremtas aukos suvokimas galintis paveikti individo situacijos vertinimą gali būti neigiamas net ir tikslingai vykdant numatytus tyrimo veiksmus, sąmoningai ar pasąmoningai perteikiant juos bendraujant su auka, taip prisidedant prie antrinės viktimizacijos bei nepasitikėjimo teisėsaugos institucijomis. Tai patvirtina, kad kritinis vertinimas ir gebėjimas atpažinti stereotipais paremtą įsitikinimus yra itin svarbus visų visuomenės grupių atžvilgiu.

Išvados

Nusikaltimai žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei yra jautrūs, visuomenėje neigiamai vertinami nusikaltimai. Visgi masinių medijų formuojamas suvokimas apie šiuos nusikaltimus perteikia realybės neatitinkantį situacijos atvaizdą. Masinių medijų pasitelkiamos socio-demografinės aukos ir kaltininko charakteristikos konstruoja idealios aukos bei numanomo kaltininko idėjas, kurios kartu su „tikrojo“ išžaginimo suvokimu veikia socialinę vaizduotę ir apriboja visuomenės suvokimą. Nuosprendžių baudžiamosiose bylose analizės metu pastebima, kad medijų perteikiamas situacijos suvokimas neatitinka realių nusikaltimų aplinkybių. Taip bruožai, kurie yra akcentuojami žiniasklaidoje veikia tampa įrankiu konstruojant norimą naratyvą. Interviu analizės metu pastebimas ryšys tarp stereotipų įtraukimo į situacijos apibūdinimą bei individų situacijos vertinimo ir kaltės priskyrimo. Pastebimas ryškus skirtumas tarp idealios aukos bruožus įgalinančios situacijos vertinimo bei to, kaip vertinama situacija kai šie bruožai nėra įtraukiami. Tokie elementai kaip alkoholio vartojimas, socialiai nepriimtinas užimtumas bei atvira apranga skatina neigiamą aukos vertinimą, dažnesnį situacijos faktų kvestionavimą ir kaltės perkėlimą. Taip pat, tokie aspektai kaip jaunas aukos amžius bei ryšių su kaltininku nebuvimas yra vertinami teigiamai ir skatina pasitikėjimą auka. Vertinant kaltininką tikimasi amoralaus, „užkietėjusio nusikaltėlio“, o kaltinamajam neatitinkant šio įsivaizdavimo pastebimas polinkis jo veiksmus vertinti atlaidžiau, dažniau įžvelgti aukos kaltę. Be abejo visuomenės polinkis vadovautis stereotipais paremtais įsitikinimais seksualinio pobūdžio nusikaltimų atžvilgiu, gali turėti neigiamų pasekmių apsunkinant aukų neatitinkančių idealios aukos idėjos kreipimąsi į teisėsaugą. Taip pat, tai gali neigiamai paveikti visuomenės situacijos suvokimą. Verta paminėti, jog kalbintų policijos pareigūnų vertinimas taip pat, buvo paveiktas stereotipų. Tai rodo, jog nepriklausomai nuo to ar individas turi platesnį situacijos suvokimą apie nusikaltimų tyrimų procesą, visgi jo asmeninė nuomonė gali būti paveikta stereotipų. Tai be abejo yra reikšminga teisingumo įgyvendinimui. Nes pareigūnai yra pirmasis aukos kontaktas ir pasąmoningas stereotipų taikymas bendraujant su tokio nusikaltimo auka gali turėti reikšmingų pasekmių.

Literatūros sąrašas

- 1) Adomaitytė, R., 2022 „Baudžiamosios teisės šaltinių perteikiamas požiūris į nusikalstamas veikas žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui“, Vilniaus Universiteto, Kriminologijos bakalauro studijų programa, bakalauro darbas.
- 2) Alderden, M. ir Long, L. 2016, Sexual Assault Victim Participation in Police Investigations and Prosecution. *Violence and Victims*, 31(5), pp.819–836. Prieiga per internetą: <<https://bitly.cx/T45k>>. [žiūrėta 2024 m. kovo 11 d.].
- 3) Bandzevičienė, D. ir Erentaitė, R., III. Psichologija seksualinės prievartos aukų stigmatizacijos tendencijos. Prieiga per internetą: <<https://bit.ly/3YJnmLL>>. [žiūrėta 2024 m. kovo 6 d.].
- 4) Bradford-Clarke, L., Davies, R. ir Henley, A. 2022, When ‘ideal victim’ meets ‘criminalised other’: Criminal records and the denial of victimisation. *Probation Journal*, 69(3), 353-372. Prieiga per internetą: <<https://bitly.cx/myBy>>. [žiūrėta 2024 m. kovo 3 d.]
- 5) Christie, N. 1986, The ideal victim, SpringerLink. Prieiga per internetą: <<https://bitly.cx/zVD6>>. [žiūrėta 2024 m. balandžio 7 d.]
- 6) Cohen, S. 2011, Folk devils and moral panics, WordPress. Prieiga per internetą: <<https://bitly.cx/CcZji>>. [žiūrėta 2024 m. balandžio 9 d.]
- 7) Duomenys apie nusikalstamas veikas, padarytas Lietuvos Respublikoje, Informatikos ir Ryšių Departamentas. Prieiga per internetą: <<https://bitly.cx/nOYvn>>. [žiūrėta 2024 m. balandžio 10 d.]
- 8) Estrich, S. 1987, Real Rape. Google Books. Harvard University Press. Prieiga per internetą: <<https://bitly.cx/e2T>>. [žiūrėta 2024 m. kovo 1 d.].
- 9) Fraser, K.C., Nejadgholi, I. ir Kiritchenko, S. (2021) Understanding and countering stereotypes: A computational approach to the stereotype content model. Prieiga per internetą: <<https://bitly.cx/9Ocm>>. [žiūrėta 2024 m. gegužės 3 d.]
- 10) Geer, J. H., Estupinan, L. A. ir Manguno-Mire, G. M. 2000, Empathy, social skills, and other relevant cognitive processes in rapists and child molesters. *Aggression and violent behavior*, 5(1), 99-126. Prieiga per internetą: <<https://bitly.cx/gXpA>>. [žiūrėta gegužės 1 d.]
- 11) Gupta, O. L. L. M. 2021, “Tarun Tejpal Acquittal: Trivializing Women Dignity” Prieiga per internetą: <<https://bit.ly/3qMnk8k>>. [žiūrėta 2024 m. kovo 12 d.].
- 12) Hansen, N.B., Hansen, M., Campbell, R., Elklit, A., Hansen, O.I. ir Bramsen, R.H. 2018, Are rape cases closed because of rape stereotypes? Results from a Danish police district. *Nordic Psychology*, 71(1), pp.51–61. Prieiga per internetą: <<https://bit.ly/3Jh0XzA>>. [žiūrėta 2024 m. kovo 11 d.].

- 13) Horvath, M. ir A., Brown, J. 2006, The role of drugs and alcohol in rape. *Medicine, science and the law*, 46(3), 219-228. Prieiga per internetą: <<https://bitly.cx/qZl4K>>. [žiūrėta 2024 m. kovo 12 d.]
- 14) Yap, Audrey S. 2017, “Credibility Excess and the Social Imaginary in Cases of Sexual Assault”. *Feminist Philosophy Quarterly* 3 (4). Prieiga per internetą: <<https://bit.ly/3mMqGs6>>. [žiūrėta 2024 m. kovo 2 d.]
- 15) Jackson, M.A., Valentine, S.E., Woodward, E.N. ir Pantalone, D.W. 2016, Secondary Victimization of Sexual Minority Men Following Disclosure of Sexual Assault: ‘Victimizing Me All Over Again...’. *Sexuality Research and Social Policy*, 14(3), pp.275–288. Prieiga per internetą: <<https://bit.ly/3FhTije>>. [žiūrėta 2024 m. kovo 5 d.]
- 16) Krahé, B. 2016, Societal Responses to Sexual Violence Against Women: Rape Myths and the ‘Real Rape’ Stereotype. *Women and Children as Victims and Offenders: Background, Prevention, Reintegration*, pp.671–700. Prieiga per internetą: <<https://bit.ly/3J75CnI>>. [žiūrėta 2024 m. kovo 2 d.]
- 17) Stereotipas Reikšmė, 2024. *Lietuvių žodynas*. Prieiga per internetą: <<https://bitly.cx/E6K53>>. [žiūrėta 2024 m. kovo 17 d.]
- 18) Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Galiojanti suvestinė redakcija: 2021-10-23 - 2022-01-31– Prieiga per internetą: <<https://bit.ly/35n3eGw>>. [žiūrėta 2024 m. kovo 19 d.]
- 19) Marshall, W.L. ir Barbaree, H.E. 1990, An integrated theory of the etiology of sexual offending, SpringerLink. Prieiga per internetą: <<https://bitly.cx/BEkTs>>. [žiūrėta 2024 m. gegužės 1 d.]
- 20) Montada, L. ir Lerner, M.J. 1998, Responses to victimizations and belief in a just world, Google knygos. Prieiga per internetą: <<https://bitly.cx/KeH>>. [žiūrėta 2024 m. kovo 6 d.]
- 21) Nuolatiniai gyventojai, teritorija ir gyventojų tankis apskrityse ir savivaldybėse metų pradžioje 2024, Oficialiosios Statistikos Portalas. Prieiga per internetą: <<https://bitly.cx/4EW4u>>. [žiūrėta 2024 m. kovo 3 d.]
- 22) Schanz, K. ir Jones, E. E. 2024, The impact of media watching and victim gender on victim and offender blameworthiness and punishment. *Violence against women*, 30(5), 1133-1153. Prieiga per internetą: <<https://bitly.cx/wVTG>>. [žiūrėta 2024 m. kovo 3 d.]
- 23) Sinkevičius, D. 2023, Prieš išėjimą į laisvę – šokiruojanti išpažintis: Mane Kalėjime išprievartavo, net pasiskūsti negalėjau, Delfi. Prieiga per internetą: <<https://bitly.cx/5cjUs>>. [žiūrėta 2024 m. vasario 3 d.]
- 24) Socia, K.M. ir Rydberg, J. 2019, Punitive attitudes toward individuals convicted of sex offenses: A vignette study: *Justice quarterly: Vol 0, no 0*, researchgate. Prieiga per internetą: <<https://bitly.cx/MZA>>. [žiūrėta 2024 m. kovo 23 d.]

- 25) Skučas L. Young people and rape myths // Violence Against Women in Lithuania. – Vilnius, 1999.
- 26) Stereotype | English meaning - cambridge dictionary. Cambridge Dictionary. Prieiga per internetą: <<https://bitly.cx/YvZ5>>. [žiūrėta 2024 m. sausio 9 d.]
- 27) Stuart, S. M., McKimmie, B. M. ir Masser, B. M. 2016, Rape Perpetrators on Trial. Journal of Interpersonal Violence, 088626051664077. Prieiga per internetą: <<https://bit.ly/405bi8r>>. [žiūrėta 2024 m. kovo 10 d.]
- 28) Taylor, C. 2004, Modern Social Imaginaries, Google knygos. Prieiga per internetą: <<https://bitly.cx/bMNq>> [žiūrėta 2024 m. kovo 26d.]
- 29) Temkin, J. ir Krahé, B. 2008, Sexual Assault and the Justice Gap: A Question of Attitude. Ebookcentral. Bloomsbury Publishing. Prieiga per internetą: <<https://bit.ly/3Jau5Zf>>. [žiūrėta 2024 m. vasario 27 d.]
- 30) Ussery, C. 2022, The Myth of the ‘Ideal Victim’: Combatting Misconceptions of Expected Demeanour in Sexual Assault Survivors. Appeal: Review of Current Law and Law Reform, [online] pp.3–18. Prieiga per internetą: <<https://bit.ly/404gdH2>>. [žiūrėta 2024 m. kovo 9 d.]
- 31) Zvi, L. 2022, Police Perceptions of Sex-worker Rape Victims and Their Offenders: A Vignette Study. Journal of Interpersonal Violence, 37(15-16), NP14189-NP14214. Prieiga per internetą: <<https://bitly.cx/D4V>>. [žiūrėta 2024 m. vasario 7 d.]
- 32) ‘what were you wearing?’ paroda - dove center of st. george utah 2024, DOVE Center Of St. George Utah - Cultivating an informed community free from domestic and sexual violence. Prieiga per internetą: <<https://bitly.cx/zzVvK>>. [žiūrėta 2024 m. gegužės 3 d.]

Nuosprendžiai baudžiamosiose bylose:

- 1) E.N. v. D.G. (2022) Klaipėdos apygardos teismas Nr. 1A-112-361/2022
- 2) Ž. J. v. M. P. (2020) Panevėžio apygardos teismas Nr. 1A-129-879/2020